धार्मिक-सज्जनोपयोगिनी

पंडितकेशवभट्टज्योतिर्विदा

संस्कृता-शोधिता च

इयम्

बटुकपूजा

मुम्बय्यां

निर्णयसागराख्यमुद्रणयन्त्रालयेऽङ्कयित्वा प्राकाश्यं नीता ।

सप्तर्षिसंवत्सरे ५००२, विक्रमसंवत्सरे १९८३,

ईस्वीवत्सरे १९२६.

परोपकाराय प्राकाश्यं नीता ।

मूल्यं ॥) आनाष्टकम् ।

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, Nirnaya-sagar Press,
26-28, Kolbhat Lane, Bombay.

Published by Keshavbhatta; Patha Shala Teacher, at Noaar,
Post Mahashahibhag, Srinagar, Kashmir.

अथ वटुकपूजाविधिः ।

तत्रादौ कलशस्थापनम् ॥ (पत्थरके चूर्णसे ईशानी कोणपर अष्टदल ब्रह्मकलश लिखके, अष्टदलपर अक्षोट और विष्टर युक्त पानी का घडा कलश रखके, उससे नैर्ऋतकोणपर प्रणीतपात्रभी रखके कलश को फी मंत्र फूल व अक्षत छोडना) ॥ ॥ ॐकारो यस्य मूलं क्रमपदजठरच्छन्दविस्तीर्णशाखा ऋक्पत्रं सामपुष्पं यजुरुचितफलः स्यादथर्वः प्रतिष्ठा । यज्ञच्छायासुशीतो द्विजगणमधुपैर्गीयते यस्य नित्यं शक्तिः सन्ध्यात्रिकालं दुरितभयहरः पातु नो वेदवृक्षः ॥ मुक्ताविद्रुमहेमनीलधवलच्छायैर्मुखैस्त्रीक्षणैर्युक्तामिन्दुनिबद्धरत्नमुकुटां तत्त्वात्मवर्णात्मिकाम् । गायत्रीं वरदाभयाङ्कुशकरां शूलं कपालं गुणं शङ्खं चक्रमथारविन्दयुगलं हस्तैर्वहन्तीं भजे ॥ आयातु वरदा देवी त्र्यक्षरा ब्रह्मवादिनी । गायत्री च्छन्दसांमातर्ब्रह्मयोने नमोस्तु ते ॥ २ ॥ भद्रं पश्येम प्रचरेम भद्रं भद्रं वदेम शृणुयाम भद्रम् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥ "देवीनामेकेन्द्राणीवरुणान्याग्नायीनां द्यावापृथिव्यौ पार्थिवी षड्वैण्व्योऽतो देवा दैवी वा" ॥ अभि नो देवीरवसा महः शर्मणा नृपत्नीः, अच्छिन्नपत्राः सचन्ताम् ॥ इहेन्द्राणीमुपह्वये वारुणानीं स्वस्तये, अग्नायीं सोमपीतये ॥ मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम्, पिपृतां नो भरीमभिः ॥ तयोरिद्घृतवत्पयो विप्रा

रिहन्ति धीतिभिः, गन्धर्वस्य ध्रुवे पदे ॥ स्योना पृथिवि भवा-
नृक्षरा निवेशनी, यच्छाऽनः शर्म सप्रथः ॥ अतो देवा अवन्तु
नो यतो विष्णुर्विचक्रमे, पृथिव्याः सप्तधामभिः ॥ इदं विष्णु-
र्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पांसुरे ॥ त्रीणि पदा
विचक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः, अतो धर्माणि धारयन् ॥
विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पृशे, इन्द्रस्य युज्यः
सखा ॥ तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः, दिवीव
चक्षुराततम् ॥ तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते,
विष्णोर्यत्परमं पदम् ॥ ॐगायत्र्यै नमः ॐभूर्भुवःस्वस्तत्सवितुर्व-
रेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि, धियो यो नः प्रचोदयात् । ३ । इति
विष्णुभद्रम् ॥ (अब क्षेत्रपालों को अक्षत छोडना ॥
अश्वमेधे घोराणामार्षम् । ॐद्रष्ट्रेनम उपद्रष्ट्रे नमोऽनुद्रष्ट्रे नमः
ख्यात्रे नम उपख्यात्रे नमो नुक्शात्रे नमः शृण्वते नम उपशृण्वते
नमः सते नमोऽसते नमो जाताय नमो जनिष्यमानाय नमो
भूताय नमो भविष्यते नमश्चक्षुषे नमः श्रोत्राय नमो मनसे नमो
वाचे नमो ब्रह्मणे नमः शान्ताय नमस्तपसे नमः । भूतं भव्यं
भविष्यद्वषट्स्वाहा नम, ऋक्सामयजुर्वषट्स्वाहा नमो, गायत्री
त्रिष्टुब्जगती वषट्स्वाहा नमः, पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्वषट्स्वाहा
नमोऽन्नं कृषिर्वृष्टिर्वषट्स्वाहा नमः, पिता पुत्रः पौत्रो वषट्स्वाहा
नमः, प्राणो व्यानोऽपानो वषट्स्वाहा नमो भूर्भुवः स्वर्वषट्-
स्वाहा नमः ॥ यो विश्वचक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतो हस्त
उत विश्वतस्पात् । संबाहुभ्यां धमते संपतत्रैर्द्यावापृथिवी जनय-
न्देव एकः ॥ ॐआ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामस्मि-

ऽऽराष्ट्रे राजन्य इषव्यः शूरो महारथो जायतां दोग्ध्री धेनुर्वोढाऽन-ड्वानाशुः सप्तिर्जिष्णूरथेष्ठः पुरन्ध्रिर्योषा सभेयो युवाऽस्य यज-मानस्य वीरो जायतां निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फल-वतीर्न ओषधयः पच्यन्तां योगक्षेमो नः कल्पताम् ॥ (और कलशपर अक्षतपुष्प छोडना)। "इषे त्वोर्जे त्वेति ब्र-ह्मणः" । इषे त्वोर्जे त्वा वायवः स्थो, पायवः स्थ देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मणे, आप्यायध्वमघ्न्या देवभागं प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा मावस्ते न ईशत माऽघशंसः, परि वो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात बह्वीर्यजमानस्य पशून्पाहि यजमानस्य पशुपा असि, देवस्य त्वा सवितुः प्र-सवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे, गोषदसि प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टाऽरातिः प्रेयमागाद्धिषणा बर्हिरच्छ मनुना कृता, स्वधया वितष्टा उर्वन्तरिक्षं वीहीन्द्रस्य परिषूतमसि माधो मो-परि परस्त ऋद्ध्या, स मा च्छेता ते मा रिषत् देवबर्हिः श-तवल्शं विरोह सहस्रवल्शं विवयं रुहेम, आदित्या रास्नासी-न्द्राण्याः सन्नहनं पूषा ते ग्रन्थिं ग्रथ्नातु स ते मा स्थादिन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छे बृहस्पतेस्त्वा मूर्ध्ना हरामि देवं गममंसि तदा हरन्ति कवयः पुरस्ताद्देवेभ्यो जुष्टमिह बर्हिरासदे, वसोः पवित्रमसि शतधारं वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारमयक्ष्मा वः प्रजया संसृजामि रायस्पोषेण बहुला भवन्तीः, मधुमद्घृतव-त्पिन्वमाना जीवा जीवन्तीरुप वः सदेम मातरिश्वानो घर्मोसि द्यौरसि पृथिव्यसि विश्वधाया परेण, धाम्ना, हुतासि माह्वाः सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वधाया हुतस्तोको हुतो

द्रप्सोऽग्नये बृहते नाकाय स्वाहा, द्यावापृथिवीभ्यां सपृच्छ्यध्वमृतावरी ऊर्मिणा मधुमत्तमा मान्द्राधानस्य सातयः, इन्द्रस्य त्वा भागं सोमेनातनच्म्यदस्तमसि विष्णवे विष्णो हव्यं रक्षस्वापो जागृत, महिवृणां मवोस्तु द्युम्नं मित्रस्यार्यम्णः, दुराधर्षं वरुणस्य, नहि तेषाममाचन नाध्वसु वरणेषु ईशे रिपुरघशंसः, यस्मै पुत्रासो अदितेः प्रजीवसे मर्त्याय ज्योतिर्यच्छन्त्यजस्रम्, सोमानं स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते, कक्षीवन्तं य औषजो यो रैवाण्यो अमीवहा वसुवित्पुष्टिवर्धनः सनः सिषक्तु यस्तुरः, मा नः शंसो अररुषो धूर्तिः प्राणङ्मर्त्यस्य रक्षाणो ब्रह्मणस्पते ॥ (अब तिल अक्षत पुष्प पानी और विष्टरवाले प्रणीतपात्र में गन्ध और तीन मंत्रोंसे तीन फूल पाना) ॥ संवः सृजामि हृदयं संसृष्टं मनो अस्तु वः ॥ १ ॥ संसृष्टास्तन्वः सन्तु वः संसृष्टः प्राणो अस्तु वः ॥ २ ॥ संय्या वः प्रियास्तन्वः संप्रिया हृदयानि वः । आत्मा वो अस्तु संप्रियः संप्रियास्तन्वो मम ॥ ३ ॥ (प्रणीतपात्र के विष्टर से कलश और क्षेत्रेशों को जीवाधान करना) ॥ अग्नेरायुरसि तस्य ते मनुष्या आयुष्कृतस्तेनासा अमुष्मा आयुर्धेहि ॥ इन्द्रस्य प्राणः स ते प्राणन्ददातु यस्य प्राणस्तस्मै ते स्वाहा ॥ पितॄणां प्राणास्ते ते प्राणन्ददतु येषां प्राणस्तेभ्यो वः स्वाहा ॥ मरुतां प्राणास्ते ते प्राणन्ददतु येषां प्राणस्तेभ्यो वः स्वाहा ॥ विश्वेषान्देवानां प्राणास्तेते प्राणन्ददतु येषां प्राणस्तेभ्यो वः स्वाहा॥ प्रजापतेः प्राणः परमेष्ठिनः प्राणस्तौ ते प्राणन्दत्तां ययोः प्राणस्ताभ्यां वां स्वाहा ॥ यदऽसर्पस्तत्सर्पिरभवो यन्नवमैस्तन्नवनीतमभवो यदऽद्रियथास्तद्घृतमभवो ॥ घृतस्य धारामसृतस्य पन्था-

मिन्द्रेण दत्तं प्रयतं मरुद्भिः । तत्त्वा विष्णुरन्वपश्यत्तत्त्वेडा गव्यैरयत् ॥ पावमानेन त्वा स्तोमेन गायत्र्या वर्तन्या पांशो-र्वीर्येणोद्धराम्यसौ ॥ बृहता त्वा रथन्तरेण त्रिष्टुभा वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येणोत्सृजाम्यसौ ॥ अग्नेस्त्वा मात्रया जगत्या वर्तन्या देवस्त्वा सवितोन्नयतु जीवातवे जीवनस्याऽया असौ । देवा आयुष्मन्त-स्तेऽमृतेनाऽयुष्मन्तस्तेषामयमायुषाऽयुष्मानऽस्त्वसौ ॥ ब्रह्मायु-ष्मत्तद्ब्राह्मणैरायुष्मत्तस्यायमायुषाऽयुष्मानऽस्त्वसौ ॥ अग्निरा-युष्मान्स वनस्पतिभिरायुष्मांस्तस्यायमाऽयुषाऽयुष्मानऽस्त्वसौ ॥ यज्ञ आयुष्मान्स दक्षिणाभिरायुष्मांस्तस्यायमायुषाऽयुष्मानऽ-स्त्वसौ ॥ सोम आयुष्मान्स ओषधीभिरायुष्मांस्तस्यायमायुषाऽ-युष्मानऽस्त्वसौ ॥ ओषधय आयुष्मतीस्ता अद्भिरायुष्मतीस्ता-सामयमाऽयुषाऽयुष्मानऽस्त्वसौ ॥ इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो वरुण संशिशाधि । मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वेदेवा जरदष्टिर्यथाऽसत् ॥ अश्विनोः प्राणस्तौ ते प्राणन्दत्तां तेन जीव, मित्रावरुणयोः प्राणस्तौ ते प्राणं दत्तां तेन जीव, बृहस्पतेः प्राणः स ते प्राणन्दत्तात्तेन जीव ॥ (अब पूजाम-ण्डप के दिशायों का अक्षतयुक्त राक्षस घातक तिल फेंकना) ॥ ("प्रथम पूर्व को") ॥ ये देवाः पुरःसदोऽग्नि-नेत्रा रक्षोहणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यः स्वाहा ॥ (दक्ष-णको) ये देवा दक्षिणात्सदो यमनेत्रा रक्षोहणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यः स्वाहा ॥ (पश्चिम को) ॥ ये देवाः पश्चा-त्सदो मरुन्नेत्रा रक्षोहणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यः स्वाहा॥ (उत्तर को) ॥ ये देवा उत्तरात्सदो मित्रावरुणनेत्रा रक्षो-

हणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यः स्वाहा ॥ (उपर आकाशको) ॥ ये देवा उपरिषदः सोमनेत्रा अवस्वदन्तो रक्षोहणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यः स्वाहा ॥ (आग्नेय कोण को)॥ इदमहं रक्षोभिः समूहाम्यग्ने संदह रक्षः संदग्धं रक्षोग्नये पुरःसदे रक्षोघ्ने स्वाहा ॥ (नैऋत्त कोण को) यमाय दक्षिणात्सदे रक्षोघ्ने स्वाहा ॥ (वायव्यकोण को) मरुद्भ्यः पश्चात्सद्भ्यः रक्षोहभ्यः स्वाहा (ईशानकोण को) मित्रावरुणाभ्यामुत्तरात्सद्भ्यां रक्षोहभ्यां स्वाहा ॥ (नीचे धरती को) ॥ सोमायोपरिषदेऽवस्वदते रक्षोघ्ने स्वाहा ॥ (अब प्रणीतपात्र के विष्टर से उस का पानी आलोडन करना) ॥ रथः पञ्चवाही दक्षिणा ॥ (उस विष्टर से द्रव्यों की शुद्धि करना ॥ "पहिले जल की") ॥ आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन, महे रणाय चक्षसे । यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह नः, उशतीरिव मातरः । तस्मा अरङ्गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ, आपो जनयथा च नः ॥ (अक्षतकी शुद्धि) ॥ आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोमवृष्ण्यम्, भवावाजस्य सङ्गथे ॥ (फूलों की) पुष्पवतीः प्रसुमतीः फलिनीरफला उत । अश्वा इव सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्णवः ॥ (तिलककी) ॥ गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ (कुशाकी) ॥ कर्मणे वां वानस्पत्यमसि प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टारातिः प्रियमाणाद्विषेण बर्हिरुक्‍ मधुना कृता सुधया वितुष्ट उर्वन्तरिक्षं वीहि ॥ (धूपकी) धूरसि धूर्व

धूर्वन्तं योऽस्मान्धूर्वति तं धूर्वय वयं धूर्वामस्तं च धूर्व । देवानामसि वह्नितमं सस्नितमं पप्रितमम्जुष्टतमं देवहूतमं विष्णोः क्रमोऽस्याहुतमसि हविर्दानं दृंहस्व माह्वान्मित्रस्यत्वा चक्षुषा प्रेक्ष उरु त्वा वाताय वसवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण च्छन्दसाऽङ्गिरस्वत् । रुद्रास्त्वा धूपयन्तु त्रैष्टुभेन च्छन्दसाङ्गिरस्वत् । आदित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन च्छन्दसाङ्गिरस्वत् । विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्तु आनुष्टुभेन च्छन्दसाऽङ्गिरस्वत् इन्द्रस्त्वा धूपयतु वरुणस्त्वा धूपयतु विष्णुस्त्वा धूपयतु ॥ (सूरजकी) उद्वयं तमसस्परि ज्योतिष्पश्यन्त उत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ (दीपकी) ॥ तेजोसि शुक्रमसि ज्योतिरसि धामासि प्रियन्देवानामनाधृष्टं देवयजनं देवताभ्यस्त्वा देवताभ्यो गृह्णामि यज्ञेभ्यस्त्वा यज्ञियेभ्यो गृह्णामि ॥ (अपने आप को तिलक लगाना) ॥ अध्वर्योयं यज्ञो अस्तु देवा ओषधीभ्यः पशुभ्यो मे धनाय । विश्वस्मै भूताय ध्रुवो अस्तु देवाः स पिन्वस्व घृतवद्देवयज्ञ । (अक्षत और फूल चढाना) ॥ इहैवैधि मा पच्योष्ठाः पर्वता इवाविचाचलत् । इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठेह यज्ञमुदारय ॥ (दो काण्ड दर्भ का अपना आसन छोडना) ॥ इममिन्द्रो अदीधरद्ध्रुवन्ध्रुवेण हविषा हविः । तस्मै सोमो अधिब्रुवत्तस्मा उ ब्रह्मणस्पतिः ॥ (कलश को आसन छोडना) ॥ ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी ध्रुवासः पर्वता इमे । ध्रुवं विश्वमिदं जगद्ध्रुवो राजा विशामसि ॥ (भूमी को तिलकफूल और अक्षत लगाना) ॥ मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः ॥ (आकाश

को)॥ बडित्था पर्वतानां क्षेत्रं विभर्षि पृथिवि प्रया भूमिं प्रवत्वति मह्ना जिनोषि महिनि ॥ (अष्टदलके नीचे लिखे हुई पांच कोनों मेंसे वायुकोण पर गणेश को) ॥ निषुसीद गणपते गणेषुत्वामाहुर्विप्रतमं कवीनाम् । न ऋते त्वत्क्रियते किंचनारे महामर्कं मघवंश्चित्रमर्च ॥ (नैर्ऋतकोण पर कुमार को) ॥ कुमारं माता युवतिः समुब्धं गुहा बिभर्ति न ददाति पित्रे । अनीकमस्य नमिमज्ञनासः पुरा पश्यन्ति निहितमरतौ ॥ (ईशानकोण पर श्रिई को) अश्वपूर्वां रथमध्यां हस्तिनादप्रमोदिनीम् । श्रियं देवीमुपह्वये श्रीर्मा देवी जुषताम् ॥ (बीच में उपर सरस्वती को) ॥ इयं शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्सानुगिरीणान्तविंश्वेभिरूर्मिभिः । परावतघ्नीमवसे सुवृक्तिभिः सरस्वतीमाविवासेम धीतिभिः ॥ (बीच में नीचे लक्ष्मीको) कांस्यस्मितां हिरण्यप्राकारामार्द्रां ज्वलन्तीं तृप्तां तर्पयन्तीम् । पद्मे स्थितां पद्मवर्णां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ (आग्नेय कोणपर विश्वकर्म को) ॥ विश्वकर्मा विश्वदेवो विश्वजिद्विश्वदर्शितः । ते त्वा घृतस्य धारया श्रेष्ठाय समसूषत ॥ (कलशपात्र में और देवों को) ॥ ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगानाम् । श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन् ॥ प्रतद्विष्णुः स्तवते वीर्येण मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठः । यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा ॥ यो रुद्रो अग्नौ योऽप्सु य ओषधीषु यो वनस्पतिषु । यो रुद्रो विश्वा भुवना विवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्तु देवाः ॥ अग्निमीडे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् । होतारं

रत्नधातमम् ॥ इषे त्वोर्जे त्वा वायवः स्थो, पायवः स्थ देवो वः सविता प्रार्पयत, श्रेष्ठतमाय कर्मणे ॥ अग्न आयाहि वीतये गृणानो हव्यदातये निहोता सत्सि बर्हिषि ॥ शन्नो देवीरभीष्टय आपो भवन्तु पीतये, शंय्योरभिस्रवन्तु नः ॥ आहं पितृन्सुविदत्रां अवित्सि न पातञ्च विक्रमणं च विष्णोः । बर्हिषदो ये सुधया सुतस्य भाजन्त पित्वस्त इहागमिष्ठाः ॥ वषट्ते विष्णवास आकृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यम् । वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरो मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदानः ॥ फाल्गुणे शक्तिसहिताय चक्रिणे नमः । क्रियासहिताय गोविन्दाय नमः ॥ दुर्गायै नमः । त्र्यम्बकाय नमः, वरुणाय नमः, यज्ञपुरुषाय नमः अग्निष्वात्ता-दिभ्यः पितृगणदेवताभ्यो नमः ॥ (प्रधान हैं) ॥ रात्रीं प्रपद्ये जननीं सर्वभूतनिवेशिनीम् । भद्रां भगवतीं कृष्णां विश्वस्य जगतो निशाम् ॥ संवेशिनीं संयमनीं ग्रहनक्षत्रमालिनीम् । प्रपन्नोहं शिवां रात्रीं भद्रे पारमशीमहिनमः । कालरात्र्यै नमः वालरात्र्यै नमः राज्ञिरात्र्यै नमः शिवरात्र्यै नमः ॥यो रुद्रो अग्नौ य अप्सु य ओषधीषु यो वनस्पतिषु । यो रुद्रो विश्वा भुवना विवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्तु देवाः ॥ क्षेत्रस्य पतिना वयं हितेनेव जयामसि गामश्वं पोषयित्वा स नो मृडातीदृशे ॥

द्वादश्यां त्रयोदश्यां "पूर्वे" देवीपुत्र हेरकनाथाय
देवीपुत्र वटुकनाथाय "आग्नेये" त्रिपुरान्तकाय
भूतबलेभ्यो

"दक्षिणे" वेतालराजाय
अग्निवेतालराजाय "नैर्ऋते" अग्निजिह्वाय
बहुखातकेश्वराय "पश्चिमे"

करालाय
स्थानक्षेत्रपालाय "वायवे" कामाख्याय
मङ्गलराजाय "उत्तरे" एकपादाय
योगिनीबलेभ्यो

"ईशाने" भीमरूपिणे विश्वक्सेनाय "ऊर्ध्वे" तारकाख्याय जयक्सेनाय "पाताले" हाटकेश्वराय तेजाय "मध्ये" राजराजेश्वराय चण्डाय नमः समस्तशिवरात्रीयागदेवताभ्यो नमः तद्विष्णोःपरमं० विष्णु–पञ्चायतनदेवताभ्योनमः। अभयङ्करीदेव्यै नमः क्षेमङ्करीभगवत्यै नमः सर्वशत्रुघातिन्यै नमः इह राष्ट्राधिपतये अमुकभैरवाय नमः ॥ यौ ते श्वानौ यमरक्षतारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसौ । ताभ्यामेनं परिदेहिराजन्स्वस्ति चास्मा अनमीवञ्च धीहि ॥ यत्र वेत्थ वनस्पते देवानां गुह्या नामानि तत्र हव्यानि गन्तय ॥ मुञ्चामि त्वा हविषा जीवनायकमज्ञातयक्ष्मादुत राजयक्ष्मात् । ग्राहि जग्राह यदि वैतदेनन्तस्या इन्द्राग्नी प्रमुमुक्तमेनम् ॥ अङ्गादङ्गाल्लोम्नो लोम्नो जातं पर्वणि पर्वणि । यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनस्तमिदं विवृहामि ते॥ तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः, दिवीव चक्षुराततम् । तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते, विष्णोर्यत्परमं पदम् ॥ गायत्र्यै नमः । ॐ भूर्भुवः स्वस्तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ॥३॥ ऐन्द्राग्नं वर्म बहुलं यदुग्रं विश्वेदेवा नातिविध्यन्ति शूराः । तन्नस्त्रायतां तन्वः सर्वतो महदायुष्मन्तो जरामुपगच्छेम जीवाः ॥ (कलश को नैवेद्य रखना) सावित्राणि सावित्रस्य देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णोहस्ताभ्यामादधे । महागणपतये कुमाराय श्रियै सरस्वत्यै लक्ष्म्यै विश्वकर्मणे द्वार्देवताभ्यः प्रजापतये ब्रह्मणे कलशदेवताभ्यः ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवताभ्यः

चातुर्वेदेश्वराय सानुचराय फाल्गुणे शक्तिसहिताय चक्रिणे, क्रि-

यासहिताय गोविन्दाय दुर्गायै त्र्यम्बकाय वरुणाय यज्ञपुरुषाय अग्निष्वात्तादिभ्यः पितृगणयागदेवताभ्यः कालरात्र्यै तालरात्र्यै राज्ञिरात्र्यै शिवरात्र्यै द्वादश्यां त्रयोदश्यां "पूर्वे" देवीपुत्रहेरकनाथाय देवीपुत्रवटुकनाथाय "आग्नेये" त्रिपुरान्तकाय भूतबलेभ्यः "दक्षिणे" वेतालराजाय अग्निवेतालराजाय "नैर्ऋतये" अग्निजिह्वाय बहुखातकेश्वराय "पश्चिमे" करालाय स्थानक्षेत्रपालाय "वायवे" कामाख्याय मङ्गलराजाय "उत्तरे" एकपादाय योगिनीबलेभ्यः "ईशाने भीमरूपिणे विश्वक्सेनाय "ऊर्ध्वे" तारकाख्याय जयक्सेनाय "पाताले" हाटकेश्वराय तेजाय "मध्ये" राजराजेश्वराय चण्डाय समस्तशिवरात्रीयागदेवताभ्यः विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः अभयङ्करीदेव्यै क्षेमङ्करीभवान्यै सर्वशत्रुघातिन्यै इह राष्ट्राधिपतये अमुकभैरवाय तिलतण्डुलमात्रं दधिमधुमिश्रं ॐ नमो नैवेद्यं निवेदयामि नमः ॥ (कलश को फूल अर्घ छोडना) ॥

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य ज़ातः पतिरेक आसीत् । स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १ ॥ यः प्राणतो निमिषतश्च राजा पतिर्विश्वस्य जगतो बभूव । ईशेयो अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ २ ॥ य ओजदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिषं यस्य देवाः । यस्य छायाऽमृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ३ ॥ येन द्यौरुग्रा पृथिवी दृढा येन सुस्तम्भितं येन नाकम् । यो अन्तरिक्षे विममे वरीयः कस्मै देवाय हविषा

विधेम ॥ ४ ॥ य इमे द्यावा पृथिवी तस्तभाने आधारयद्रोधसी रेजमाने । यस्मिन्नधि विततः सूर एति कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ५ ॥ यस्येमे विश्वे गिरयो महित्वा समुद्रं यस्य रसया सहाहुः । दिशो यस्य प्रदिशः पञ्चदेवी कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ६ ॥ आपो ह यन्महती विश्वमायुर्गर्भं दधाना जनयन्तीरग्निम् । ततो देवानां निरवर्ततासुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ७ ॥ आ नः प्रजाञ्जनयतु प्रजापति-र्धाता दधातु सुमनस्यमानः । संवत्सर ऋतुभिश्चाक्लृपानो मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु ॥ ८ ॥ अर्चन्तस्त्वा हवामहे अर्चन्तः समिधीमहि । अग्नेरर्चत ऊतये अर्चत प्रार्चत प्रियमेधसो अर्चत । अर्चन्तु पुत्रका उत पुरं न धृष्णमर्चत अर्चत अर्चत ॥ इति कलशस्थापनम् ॥

अथ पूजाविधिः । (पीठ परे सन्यपुतुल रखके, पानी छोडना) । अस्य श्री आसनशोधनमन्त्रस्य, मेरुपृष्ठ ऋषिः, सुतलं च्छन्दः, कूर्मो देवता, आसनशोधने विनियोगः । मेरुपृष्ठ ऋषये नमः शिरसि (सिरको हाथों से छोना) सुतलं च्छन्दसे नमः, मुखे (मुंहको) कूर्मो देवतायै नमः हृदि (हृदय को) आसनशोधने विनियोगाय नमः सर्वाङ्गेषु । (सब अङ्गों को) ॥ (दो दर्भकाण्डे भूमी को आसन छोडना) ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी ध्रुवासः पर्वता इमे । ध्रुवं विश्वमिदं जगद्ध्रुवो राजा विशामसि । (गन्ध अर्घ फूल देना) ॐ पृथिव्यै आधारशक्त्यै समालभनं गन्धो नमः अर्घो नमः पुष्पं नमः । (हाथ जोड के मांगना) पृथिव त्वया

धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता । त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥ (अथ इष्टदेवके स्मरणपूर्वक नमस्कार करना) शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् । प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥ अभिप्रेतार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो यः सुरैरपि । सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै गणाधिपतये नमः॥ कर्पूरगौरं करुणावतारं संसारसारं भुजगेन्द्रहारम् । सदा रमन्तं हृदयारविन्दे भवं भवानीसहितं नमामि ॥ गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुः साक्षान्महेश्वरः । गुरुरेव जगत्सर्वं तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥ गुरवे नमः, परमगुरवे नमः, परमेष्ठिने गुरवे नमः, परमाचार्याय नमः, आद्यसिद्धेभ्यो नमः॥ (अब न्यास करना) अ नाभौ (नाभिस्थान को हाथोंसे छोना) उ हृदि (हृदयको) म शिरसि (सेरको)। भूः पादयोः (पैरोंको)। भुवः हृदि (हृदयको) स्वः शिरसि (सेरको) भूरङ्गुष्ठाभ्यां नमः (अङ्गुठोंको) भुवस्तर्जनीभ्यां नमः (दूसरी अंगुली को) स्वर्मध्यमाभ्यां नमः (तीसरी अङ्गुली को) महः अनामिकाभ्यां नमः (चौथमी अङ्गुली को) जनः कनिष्ठिकाभ्यां नमः (पिच्छली अङ्गुली को) तपःसत्यं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः (हाथों के दोतले और दो पीठभी मेलाना) भूः पादयोः (पैरोंको) भुवः जान्वोः (घुट्टनोंको) स्वः गुह्ये (गुदाको) महः नाभौ (नाभी को) जनः हृदि (हृदयको) तपः कण्ठे (गले को) सत्यं शिरसि (सेरको) ॥ भूः हृदयाय नमः (हृदयको) भुवः शिरसे स्वाहा (सिरको) स्वः शिखायै वषट् (शिखाको) महः कवाचाय हुं (बाही हाथ दाही कान के दाही हाथ बाही कान के आगे रखना)

जनः नेत्राभ्यां वौषट् (आखोंको) तपः सत्यमस्त्राय फट् (तीन छोटिका सिरको ईर्द गीर्द मारना) ॥ (इसीतराह औरोंभी) तत्सवितुरङ्गुष्ठाभ्यां नमः। वरेण्यं तर्जनीभ्यां नमः। भर्गो देवस्य मध्यमाभ्यां नमः। धीमहि अनामिकाभ्यां नमः। धियो योनः कनिष्ठिकाभ्यां नमः। प्रचोदयात्करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः। तत्पादयोः सवितुर्जान्वोः ॥ वरेण्यं कट्यां । भर्गो नाभौ ॥ देवस्य हृदये। धीमहि कण्ठे ॥ धियो नासिकायां। यश्चक्षुषे ॥ नः ललाटे। प्रचोदयाच्छिरसि ॥ तत्सवितुर्हृदयाय नमः । वरेण्यं शिरसे स्वाहा ॥ भर्गो देवस्य शिखायै वषट् । धीमहि कवचाय हुं ॥ धियो योनः नेत्राभ्यां वौषट् । प्रचोदयादस्त्राय फट् ॥ आपः स्तनयोः। ज्योतिर्नेत्रयोः ॥ रसो मुखे । अमृतं ललाटे ॥ ब्रह्मभूर्भुवः स्वरों शिरसि। यो रुद्रो अग्नौ, हृदयाय नमः ॥ यो अप्सु य ओषधीषु, शिरसे स्वाहा । यो वनस्पतिषु, शिखायै वषट् ॥ यो रुद्रो विश्वा भुवना विवेश, कवचाय हुं। तस्मै रुद्राय, नेत्राभ्यां वौषट् ॥ नमो अस्तु देवा अस्त्राय फट् । (चारों तरफ तेल फेंकते हुई पडना) अपसर्पन्तु ते भूता ये भूता भुवि संस्थिताः॥ ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥ (प्राणायाम करना)। ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ सत्यं ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो योनः प्रचोदयादोमापो ज्योतीरसोमृतं ब्रह्मभूर्भुवः स्वरोम् ॥ (पैरो और मुंह को छेडकना) तीर्थे स्नेयं तीर्थमेव समानानां भवति, मानः शंसो अररुषो धूर्तिः प्रणङ् मर्त्यस्य, रक्षाणो ब्रह्मणस्पते ॥ (पवित्र अनामिका में धारना) वसोः

पवित्रमसि शतधारं वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारमयक्ष्मा वः प्रजया संसृजामि रायस्पोषेण बहुला भवन्ति ॥ (शकुनसहित आशीर्वाद देना)॥ यावदिन्द्रादयो देवा यावच्चन्द्रदिवाकरौ। यावद्रामकथा लोके भूयात्तावत्स्थितिस्तव ॥ (रक्षासूत्र बान्धना) ॥ यदाबन्धन्दाक्षायणा हिरण्यं शतानीकाय सुमनस्यमानः । तन्म आबध्नामि शतशारदायाऽयुष्माञ्जरदष्टिर्यथासत् ॥ रक्षस्व मे केशवः सविता सत्यधर्मा रक्षस्व मे केशवः प्राणधनानि यानि। रक्षस्व मे केशवश्चोभयलोकवीरं शंनो भवतु मे द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ रक्षाणो ब्रह्मणस्पते ॥ (अपने आप को गन्ध व पुष्प और अर्घ लगाना) परमात्मने पुरुषोत्तमाय पञ्चभूतात्मकाय विश्वात्मने मन्त्रनाथाय आत्मने नारायणाय आधारशक्त्यै समालभनं गन्धो नमः। अर्घोनमः। पुष्पं नमः ॥ (दीवा को गन्ध अर्घ और फूल चडाना)। स्वप्रकाशो महादीपः सर्वतस्तिमिरापहः । प्रसीद मम गोविन्द दीपोयं परिकल्पितः।(धूप को)। वनस्पतिरसो दिव्यो गन्धाढ्यो गन्धवत्तमः। आधारः सर्वदेवानां धूपोयं परिकल्पितः ॥ (सूरज को) नमो धर्मनिधानाय नमः स्वकृतसाक्षिणे। नमः प्रत्यक्षदेवाय भास्कराय नमो नमः ॥ (अर्घ व विष्टर समेत पानीसे संकल्पछोडना) यत्रास्ति माता न पिता न बन्धुर्भ्रातापि नो यत्र सुहृज्जनश्च। न ज्ञायते यत्र दिनं न रात्रिस्तत्रात्मदीपं शरणं प्रपद्ये। आत्मने नारायणाय आधारशक्त्यै दीपधूपसङ्कल्पात्सिद्धिरस्तु दीपोनमः धूपोनमः । तत्सद्ब्रह्म अद्यतावत्तिथावद्य फाल्गुनमासस्य कृष्णपक्षस्य तिथौ त्रयोदश्यां शनिवारान्वितायां

महागणपतये कुमाराय श्रियै सरस्वत्यै लक्ष्म्यै विश्वकर्मणे द्वार्दे-
वताभ्यः प्रजापतये ब्रह्मणे कलशदेवताभ्यः ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदे-
वताभ्यः चातुर्वेदेश्वराय सानुचराय ऋतुपतये नारायणाय
फाल्गुने शक्तिसहिताय चक्रिणे क्रियासहिताय गोविन्दाय
दुर्गायै त्र्यम्बकाय वरुणाय यज्ञपुरुषाय अग्निष्वात्तादिभ्यः पितृ-
गणयागदेवताभ्यः ॥ कालरात्र्यै तालरात्र्यै राज्ञिरात्र्यै शिवरात्र्यै

द्वादश्यां "पूर्वे" देवीपुत्रहेरकनाथाय "आग्नेये" त्रिपुरान्तकाय
त्रयोदश्यां देवीपुत्रबटुकनाथाय भूतवलेभ्यः

"दक्षिणे" वेतालराजाय "नैर्ऋतये" अग्निजिह्वाय
अग्निवेतालराजाय बहुखातकेश्वराय

"पश्चिमे" करालाय "वायवे" कामाख्याय "उत्तरे"
स्थानक्षेत्रपालाय मङ्गलराजाय

एकपादाय "ईशाने" भीमरूपिणे "ऊर्ध्वे" तारकाख्याय
योगिनीवलेभ्यः विश्वक्सेनाय जयत्क्सेनाय

"पाताले" हाटकेश्वराय "मध्ये" राजराजेश्वराय समस्तशिवरात्रीदे-
तेजाय चण्डाय

वताभ्यः विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः अभयङ्करीदेव्यै क्षेमङ्करीभ-
वान्यै सर्वशत्रुघातिन्यै इह राष्ट्राधिपतये अमुकभैरवाय आत्मनो
वाङ्मनःकायोपार्जितपापनिवारणार्थं शिवरात्रीव्रतनिमित्तं दीप-
धूपात्संकल्पसिद्धिरस्तु दीपोनमः धूपोनमः ॥ अपसव्येन (बाहे
तर्फ जञू रख के तिल समेत) नमः पितृभ्यः प्रेतेभ्यो नमो
धर्माय विष्णवे । नमो यमाय रुद्राय कान्तारपतये नमः ॥ ३ ॥
तत्सद्ब्रह्माऽद्यतावत्तिथा० ॥ पित्रे पितामहाय प्रपितामहाय ।
माात्रे पितामह्यै प्रपितामह्यै । मातामहाय प्रमातामहाय वृद्धप्रमा-

तामहाय । मातामह्यै प्रमातामह्यै वृद्धप्रमातामह्यै समस्तमाता-पितृभ्यो द्वादशदैवतेभ्यः पितृभ्यः शिवरात्रीव्रतनिमित्तं दीपः स्वधा धूपःस्वधा ॥ "सव्येन ॥" (दाही तर्फ जञ्जू रख के तीन दफा फूल और गन्ध विष्टरसहित पानीकी पात्र में छोडना) संवः सृजामि हृदयं संसृष्टं मनो अस्तु वः ॥१॥ संसृष्टास्तन्वः सन्तु वः संसृष्टः प्राणो अस्तु वः ॥ २ ॥ संय्या वः प्रियास्तन्वः संप्रिया हृदयानि वः । आत्मा वो अस्तु संप्रियः संप्रियास्तन्वो मम ॥ ३ ॥ (सब देवों को जीवाधान देना, उस पानी से) । अश्विनोः प्राणस्तौ ते प्राणन्दत्तान्तेन जीव मित्रावरुणयोः प्राणस्तौ ते प्राणंदत्तान्तेन जीव, बृहस्पतेः प्राणः स ते प्राणन्दत्तात्तेन जीव । (देव को दो दर्भकाण्डों से चा मर सा न्यास करना) अ नाभौ, उ हृदि, म शिरसि, भूः पादयोः भुवः हृदि, स्वः शिरसि । भूरङ्गुष्ठाभ्यां नमः भुवस्तर्ज-नीभ्यां नमः स्वर्मध्यमाभ्यां नमः महः अनामिकाभ्यां नमः जनः कनिष्ठिकाभ्यां नमः तपःसत्यं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः । भूः पादयोः भुवःजान्वोः स्वःगुह्ये महः नाभौ जनःहृदि तपःकण्ठे सत्यं शिरसि । भूः हृदयाय नमः भुवःशिरसे स्वाहा स्वः शिखायै वषट् महःकवचाय हुं जनः नेत्राभ्यां वौषट् तपःसत्यमस्त्राय-फट् ॥ तत्सवितुरङ्गुष्ठाभ्यां नमः, वरेण्यंतर्जनीभ्यां नमः भर्गोदेवस्य मध्यमाभ्यां नमः धीमहिअनामिकाभ्यांनमः धियो-योनः कनिष्ठिकाभ्यांनमः प्रचोदयात्करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः । तत्पादयोः सवितुर्जान्वोः वरेण्यं कट्यां भर्गो नाभौ, देवस्य हृदये, धीमहि कण्ठे, धियोनासिकायां, यश्चक्षुषे, नः

ललाटे, प्रचोदयाच्छिरसि । तत्सवितुर्हृदयाय नमः वरेण्यं शिरसेस्वाहा भर्गोदेवस्यशिखायैवषट् धीमहिकवचायहुं धियो-योनः नेत्राभ्यां वौषट् प्रचोदयादस्त्राय फट् । आपः स्त-नयोः ज्योतिर्नेत्रयोः रसो मुखे अमृतं ललाटे ब्रह्मभूर्भुवःस्वरों शिरसि ॥ यो रुद्रो अग्नौ हृदयाय नमः, यो अप्सु य ओषधीषु शिरसे स्वाहा, यो वनस्पतिषु शिखायै वषट्, यो रुद्रो विश्वा भुवना विवेश कवचाय हुँ तस्मै रुद्राय नेत्राभ्यां वौषट्, नमो अस्तु देवाः अस्त्राय फट् ॥ (दो दर्भकाण्ड अक्षतयुक्त हाथ में रख के देवों से पूजा की आज्ञा लेना)। ॐभूः पुरुषमाऽऽवाहयामि नमः ॐभुवःपुरुषमावाहयामि नमः ॐस्वः पु-रुषमावाहयामि नमः ॐभूर्भुवःस्वःपुरुषमावाहयामि नमः ॥३॥ ॐभूर्भुवः स्वस्तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ २ ॥ ॐह्रींश्रींदेवीपुत्राय विद्महे क्षेत्रेशमुख्याय धीमहि द्वादश्यां / त्रयोदश्यां तन्नः हेरकभैरवः / वटुकभैरवः प्रचोदयात् ॥३॥ ॐतत्सद्ब्रह्मा-द्यतावत्तिथावऽद्य फाल्गुनमासस्य कृष्णपक्षस्य तिथावमुकायां अमु-कवारान्वितायां महागणपतेः कुमारस्य श्रियः सरस्वत्याः लक्ष्म्याः विश्वकर्मणः द्वार्देवतानां प्रजापतेः ब्रह्मणः कलशदेवतानां ब्रह्म-विष्णुमहेश्वरदेवतानां चातुर्वेदेश्वरस्य सानुचरस्य ऋतुपतेर्नारा-यणस्य "फाल्गुने" शक्तिसहितस्य चक्रिणः क्रियासहितस्य गोविन्दस्य दुर्गायाः त्र्यम्बकस्य वरुणस्य यज्ञपुरुषस्य अग्निष्वा-त्तादीनां पितृगणयागदेवतानां कालरात्र्याः तालरात्र्याः राज्ञिरात्र्या शिवरात्र्या द्वादश्यां / त्रयोदश्यां "पूर्वे" देवीपुत्रहेरकनाथस्य / देवीपुत्रवटुकनाथस्य

"आग्नेये" त्रिपुरान्तकस्य भूतबलानां "दक्षिणे" वेतालराजस्य अग्निवेतालराजस्य "नैर्ऋते"
अग्निजिह्वस्य चटुखातकेश्वरस्य "पश्चिमे" करालस्य स्थानक्षेत्रपालस्य "वायवे" कामाख्यस्य मङ्गलराजस्य
"उत्तरे" एकपादस्य योगिनीबलानां "ईशाने" भीमरूपिणः विश्वक्सेनस्य "ऊर्ध्वे"
तारकाख्याय जयक्सेनस्य "पाताले" हाटकेश्वरस्य तेजस्य "मध्ये" राजराजेश्वरस्य चण्डस्य

विष्णुपञ्चायतनदेवतानां अभयङ्करीदेव्याः क्षेमङ्करीभवान्याः सर्वशत्रुघातिन्याः इहराष्ट्राधिपतेः अमुकभैरवस्य आत्मनो वाङ्मनःकायोपार्जितपापनिवारणार्थं शिवरात्रीव्रतनिमित्तं कलशपूजनं शिवरात्रीयागपूजनमर्चामहं करिष्ये ॐ कुरुष्व ॥ (तिल सर्षप और जवें चारोंतर्फ फैंकके, आसन देना ॥)
मृडा नो रुद्रो तनो मयस्कृधि क्षयद्वीराय नमसा विधेम ते । यच्छञ्च योश्च मनुरायेजे पिता तदश्याम तव रुद्र प्रणीतिषु ॥ ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी ध्रुवासः पर्वता इमे । ध्रुवं विश्वमिदं जगद्ध्रुवो राजा विशामसि ॥ महागणपतेः कुमारस्य श्रियः सरस्वत्याः लक्ष्म्याः विश्वकर्मणः द्वार्देवतानां प्रजापतेः ब्रह्मणः कलशदेवतानां ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवतानां चातुर्वेदेश्वरस्य सानुचरस्य ऋतुपतेः नारायणस्य "फाल्गुने" शक्तिसहितस्य चक्रिणः, क्रियासहितस्य गोविन्दस्य दुर्गायाः त्र्यम्बकस्य वरुणस्य यज्ञपुरुषस्य अग्निष्वात्तादीनां पितृगणयागदेवतानां कालरात्र्याः तालरात्र्याः राज्ञिरात्र्याः शिवरात्र्याः
द्वादश्यां त्रयोदश्यां "पूर्वे" देवीपुत्रहेरकनाथस्य देवीपुत्रबटुकनाथस्य "आग्नेये" त्रिपुरान्तकस्य भूतबलानां

"दक्षिणे" वेतालराजस्य अग्निवेतालराजस्य "नैर्ऋते" अग्निजिह्वस्य बहुखातकेश्वरस्य "पश्चिमे" करालस्य स्थानक्षेत्रपालस्य "वायवे" कामाख्यस्य मङ्गलराजस्य "उत्तरे" एकपादस्य योगिनीबलानां "ईशाने" भीमरूपिणः विश्वक्सेनस्य "ऊर्ध्वे" तारकाख्यस्य जयक्सेनस्य "पाताले" हाटकेश्वरस्य तेजस्य "मध्ये" राजराजेश्वरस्य चण्डस्य समस्तशिवरात्रीदेवतानां विष्णुपञ्चायतनदेवतानां अभयङ्करीदेव्याः क्षेमङ्करीभवान्याः सर्वशत्रुघातिन्याः इह राष्ट्राधिपतेः अमुकभैरवस्य इदमासनं नमः ॥ (अर्घसमेत दो दर्भों हाथ में रख कर आवाहन करना) ॥ महागणपतये कुमाराय श्रियै सरस्वत्यै लक्ष्म्यै विश्वकर्मणे द्वार्देवताभ्यः प्रजापतये ब्रह्मणे कलशदेवताभ्यः ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवताभ्यः चातुर्वेदेश्वराय सानुचराय ऋतुपतये नारायणाय "फाल्गुने" शक्तिसहिताय चक्रिणे क्रियासहिताय गोविन्दाय दुर्गायै त्र्यम्बकाय वरुणाय यज्ञपुरुषाय अग्निष्वात्तादिभ्यः पितृगणयागदेवताभ्यः कालरात्र्यै तालरात्र्यै राज्ञिरात्र्यै शिवरात्र्यै द्वादश्यां त्रयोदश्यां "पूर्वे" देवीपुत्रहेरकनाथाय देवीपुत्रबटुकनाथाय "आग्नेये" त्रिपुरान्तकाय भूतबलेभ्यः "दक्षिणे" वेतालराजाय अग्निवेतालराजाय "नैर्ऋते" अग्निजिह्वाय बहुखातकेश्वराय "पश्चिमे" करालाय स्थानक्षेत्रपालाय "वायवे" कामाख्याय मङ्गलराजाय "उत्तरे" एकपादाय योगिनीबलेभ्यः "ईशाने" भीमरूपिणे विश्वक्सेनाय "ऊर्ध्वे"

तारकाख्याय
जयक्सेनाय “पाताले” हाटकेश्वराय
तेजाय “मध्ये” राजराजेश्वराय
चण्डाय

समस्तशिवरात्रीयागदेवताभ्यः विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः अभयङ्करीदेव्यै क्षेमङ्करीभवान्यै सर्वशत्रुघातिन्यै इहराष्ट्राधिपतये अमुकभैरवाय युष्मान् वः पूजयामि ॐ पूजय । इमा रुद्राय तवसे कपर्दिने क्षयद्वीराय प्रभरामहे मतीः । यथा नः शमस द्विपदे चतुष्पदे विश्वं पुष्टं ग्रामे अस्मिन्ननातुरम् ॥ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धि पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् । महागणपतिं कुमारं श्रियं सरस्वतीं लक्ष्मीं विश्वकर्माणं द्वार्देवताः प्रजापतिं ब्रह्माणं कलशदेवताः ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवताः चातुर्वेदेश्वरं सानुचरं ऋतुपतिं नारायणं “फाल्गुने” शक्तिसहितं चक्रिणं क्रियासहितं गोविन्दं दुर्गां त्र्यम्बकं वरुणं यज्ञपुरुषं अग्निष्वात्तादीः पितृगणयागदेवताः

कालरात्रीं तालरात्रीं राज्ञिरात्रीं शिवरात्रीं द्वादश्यां
त्रयोदश्यां “पूर्वे”

देवीपुत्रहेरकनाथं
देवीपुत्रबटुकनाथं “आग्नेये” त्रिपुरान्तकं
भूतबलान् “दक्षिणे” वेतालराजं
अग्निवेतालराजं

“नैरृते” अग्निजिह्वं
बहुखातकेश्वरं “पश्चिमे” करालं
स्थानक्षेत्रपालं “वायवे”

कामाख्यं
मङ्गलराजं “उत्तरे” एकपादं
योगिनीबलान् “ईशाने” भीमरूपिणं
विश्वक्सेनं “ऊर्ध्वे”

तारकाख्यं
जयक्सेनं “पाताले” हाटकेश्वरं
तेजं “मध्ये” राजराजेश्वरं
चण्डं समस्तशिव-

रात्रीदेवताः विष्णुपञ्चायतनदेवताः अभयङ्करीदेवीं क्षेमङ्करीभ-

वार्नीं सर्वशत्रुघातिनीं इहराष्ट्राधिपतिं अमुकभैरवं आवाहयिष्यामि ॐ आवाहय ॥ (काश्मीरी भाषा में । बबरकाठ फुलों से आवाहन करना) । (द्वादशी दिनके आवाहन) आवाहयामि देवेशं हेरकं भैरवेश्वरम् । उग्रदंष्ट्रं भीमरूपं पूर्वस्यां विघ्नहारकम् ॥ "पूर्वे" हेरकाय नमः ॥ आवाहयामि भूतेशं त्रिपुरान्तकभैरवम् । त्रिनेत्रं भीमकर्माणमाग्नेये विघ्ननाशकम् ॥ "आग्नेये" त्रिपुरान्तकाय नमः ॥ आवाहयामि विश्वेशं वेतालमतिभैरवम् । हयारूढं वृतं वीरैर्दक्षिणे दुःखहारकम् ॥ "दक्षिणे" वेतालराजाय नमः । आवाहयामि वीरेशमऽग्निजिह्वं शवासनम् । भूतसङ्घानुगं भीमं नैर्ऋते विघ्नभक्ष्यकम् ॥ "नैर्ऋते" अग्निजिह्वाय नमः । आवाहयामि श्रीकण्ठं करालं भैरवाकृतिम् । करालवदनं घोरं पश्चिमे कृतमङ्गलम् ॥ "पश्चिमे" करालाय नमः । आवाहयामि कामाख्यं भैरवेशं शवासनम् भक्ताभीष्टकरं क्रूरं वायवेऽतिसुखप्रदम् ॥ "वायवे" कामाख्याय नमः । आवाहयाम्येक पादभैरवं सिंहवाहनम् । त्र्यक्षं पिङ्गलकेशाढ्यमुत्तरे भयनाशनम् ॥ "उत्तरे" एकपादाय नमः । आवाहयामि प्रेताढ्यं भीमरूपिणमीश्वरम् । खड्गकपालमालाढ्यमीशाने सौख्यदं नृणाम् ॥ ईशाने" भीमरूपिणे नमः । आवाहयामि भूताढ्यं तारकाख्यंहि भैरवम् । उग्ररूपधरं भीममाकाशे भयनाशकम् ॥ "ऊर्ध्वे" तारकाख्याय नमः । आवाहयामि देवेन्द्रं हाटकेश्वरभैरवम् । भक्ताभीष्टकरं त्र्यक्षं पाताले भयकृन्तनम् ॥ "पाताले" हाटकेश्वराय नमः । आवाहयामि घोरास्यं राजराजेश्वरं प्रभुम् ॥ यक्षरक्षोगणैः सेव्यं मध्ये भीतिहरं नृणाम् ॥ "मध्ये" राजराजेश्वराय नमः ॥

(त्रयोदशी दिनके आवाहन) कुलाकुलपदे योसौ पालको भूतविग्रहः । चिदानन्दरसपूर्णं वन्दे वटुकभैरवम् ॥ नृत्यन्तं भुजयुगलेन दत्ततालं पञ्चास्यं दहनपतङ्गकोटिभासम् । सत्पात्रद्विजक खड्गचर्महस्तं वीरेशं वटुकमभीष्टदं प्रपद्ये ॥ "पूर्वे" वटुकाय नमः ॥१॥ आवाहयामि चाग्नेये भूतवलगणं विभुम् । शवासनं रसभुजं भक्ताभयवरप्रदम् । "आग्नेये" भूतवलेभ्यो नमः ॥ २ ॥ आवाहयामि वक्त्रैकमग्निवेतालभैरवम् । खरकर्णं विशालाक्षं दक्षिणे विघ्नहारिणम् ॥ "दक्षिणे" अग्निवेतालराजाय नमः ॥ ३ ॥ आवाहयामि नैर्ऋत्यां त्वां वहुखातकेश्वरम् । उग्रदंष्ट्रं महौजस्कमष्टबाहुं शवासनम् । "नैर्ऋते" वहुखातकेश्वराय नमः ॥४॥ आवाहयामि वारुण्यां त्वां स्थानक्षेत्रपालकम् । त्रिलोचनं पञ्चवक्त्रं मुण्डखड्गाद्युदायुधम् । "पश्चिमे" स्थानक्षेत्रपालाय नमः ॥५॥ आह्वये मङ्गलेशानं पञ्चवक्त्रं कपालिनम् । षड्भुज रक्तवर्णं त्वां वायवे सिद्धिदं विभुम् । वायवे मङ्गलराजाय नमः ॥ ६ ॥ योगिनीवलवृन्दं तं प्रपद्येऽहं चतुर्भुजम् । उत्तरे योगिनीयुक्तं नृत्यगीतप्रियं प्रभुम् । उत्तरे योगिनीवलेभ्यो नमः ॥ ७ ॥ विष्वक्सेनं प्रपद्येहं पञ्चवक्त्रं भयानकम् । अष्टबाहुं दीर्घनासमैशान्यां सिद्धिदायकम् । "ईशाने" विष्वक्सेनाय नमः ॥ ८ ॥ जयक्सेनं प्रपन्नोहं त्रिनेत्रं सूकराननम् । आकाशे विघ्नभीतिघ्नं प्रेतासनकृतस्थितिम् । "ऊर्ध्वे" जयक्सेनाय नमः ॥ ९ ॥ आवाहयामि पाताले स्वामिनं तेजभैरवम् । त्रिनेत्रं प्रेतमध्यस्थं नानायुधविराजितम् । "पाताले" तेजाय नमः ॥ १० ॥ आवाहयाम्यहं मध्ये चण्डं चण्डेश्वरं विभुम् । समवक्त्रं

विंशभ्रुजं भक्ताभीष्टाभयप्रदम् । "मध्ये" चण्डाय नमः ॥११॥ भगवन्पुण्डरीकाक्ष भक्तानुग्रहकारक । अस्मद्दयानुरोधेन सन्निधानं कुरु प्रभो ॥ ३ ॥ इत्याहूय तु गायत्रीं त्रिः समुच्चार्य तत्ववित् । मनसा चिन्तितैर्द्रव्यैर्देवमात्मनि पूजयेत् । तेजोरूपं ततः क्षिप्त्वा प्रतिमायां पुनर्यजेत् ॥ (चारों तर्प जऊं फैंकके प्राणायाम करना) पाद्यार्थमुदकं नमः ॥ (पात्रका पानी हाथसे उसी में और छोडना) शन्नो देवीरभीष्टय आपो भवन्तु पीतये, शंय्योरभिस्रवन्तु नः ॥ (उस पात्र में लाजा गन्ध सर्वौषधी विष्टर और पानी रखना) लाजाश्च कुङ्कुमं चैव सर्वौषधिसमन्वितम् । दर्भाङ्कुरं जलं चैव पञ्चाङ्गं पाद्यलक्षणम् (देवों को हाथ जोडना) भगवन्तः पाद्यंपाद्यं (पाद्य देना) हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्विन्द्रः । या अग्निं गर्भं दधिरे विरूपास्ता न आपः शंस्योनाः भवन्तु ॥ १ ॥ यासां देवा दिवि कृण्वन्ति भक्ष्यं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति । या अग्निं गर्भं दधिरे विरूपास्ता न आपः शंस्योना भवन्तु ॥ २ ॥ यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यञ्जनानाम् । या अग्निं गर्भं दधिरे विरूपास्ता न आपः शंस्योना भवन्तु ॥ ३ ॥ शिवेन मा चक्षुषा पश्यतापः शिवया तन्वोपस्पृशत त्वचं मे । मधुश्च्युतः शुचयो या पावकास्ता न आपः शंस्योना भवन्तु ॥ ४ ॥ महागणपतये कुमाराय श्रियै सरस्वत्यै लक्ष्म्यै विश्वकर्मणे द्वार्देवताभ्यः प्रजापतये ब्रह्मणे कलशदेवताभ्यः ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवताभ्यः चातुर्वेदेश्वराय सानुचराय ऋतुपतये

नारायणाय "फाल्गुने" शक्तिसहिताय चक्रिणे क्रियासहिताय गोविन्दाय दुर्गायै त्र्यम्बकाय वरुणाय यज्ञपुरुषाय अग्निष्वात्तादिभ्यः पितृगणयागदेवताभ्यः कालरात्र्यै तालरात्र्यै राज्ञिरात्र्यै शिवरात्र्यै

द्वादश्यां
त्रयोदश्यां "पूर्वे" देवीपुत्रहेरकनाथाय
देवीपुत्रवटुकनाथाय "आग्नेये"

त्रिपुरान्तकाय
भूतबलेभ्यः "दक्षिणे" वेतालराजाय
अग्निवेतालराजाय "नैर्ऋते"

अग्निजिह्वाय
बहुखातकेश्वराय "पश्चिमे" करालाय
स्थानक्षेत्रपालाय "वायवे" कामाख्याय
मङ्गलराजाय

"उत्तरे" एकपादाय
योगिनीबलेभ्यः "ईशाने" भीमरूपिणे
विश्वक्सेनाय "ऊर्ध्वे"

तारकाख्याय
जयक्सेनाय "पाताले" हाटकेश्वराय
तेजाय "मध्ये" राजराजेश्वराय
चण्डाय

समस्तशिवरात्रीदेवताभ्यः विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः अभयङ्करीदेव्यै क्षेमङ्करीभवान्यै सर्वशत्रुघातिन्यै इहराष्ट्राधिपतये अमुकभैरवाय पाद्यंनमः ॥ (पाद्यकाशेष छोडना) पाद्यशेषं निवारयेत् ॥ (और हाथसे वापस पात्रमें पानी छोडना) शन्नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये, शंय्योरभि स्रवन्तु नः ॥ (उस पात्रमें पानी दूध विष्ठर घृत दही चावल यवा सर्षप यह आठ द्रव्य पाके नमस्कार करना) आपः क्षीरं कुशाग्राणि घृतं च दधि तण्डुलाः । यवाः सिद्धार्थकाश्चेति ह्यर्घ्यमष्टाङ्गमुच्यते ॥ भगवन्तः अर्घ्यमऽर्घ्यम् । (अर्घ्य देना)। त्वेषं वयं रुद्रं यज्ञसाधनमङ्कुङ्कविमवसे निह्वयामहे । आरे अस्मदैव्यं हेडो

अस्तु सुमतिमिद्वयमऽस्या वृणीमहे ॥ आपो हिष्ठा मयोभुवस्तान ऊर्जे दधातन, महे रणाय चक्षसे । यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते हनः, उशतीरिव मातरः ॥ तस्मा अरङ्गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ, आपो जनयथा च नः । महागणपते कुमार श्रीः सरस्वति लक्ष्मीः विश्वकर्मन् द्वार्देवताः प्रजापते ब्रह्मन् कलशदेवताः ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवताः चातुर्वेदेश्वर सानुचर ऋतुपते नारायण "फाल्गुने" शक्तिसहित चक्रिन् क्रियासहित गोविन्द दुर्गे त्र्यम्बक वरुण यज्ञपुरुष अग्निष्वात्तादयः पितृगणयागदेवताः कालरात्रि तालरात्रि राज्ञिरात्रि शिवरात्रि

द्वादश्यां त्रयोदश्यां	"पूर्वे"	देवीपुत्रहेरकनाथ देवीपुत्रवटुकनाथ	"आग्नेये"	त्रिपुरान्तक भूतबलाः	
"दक्षिणे"	वेतालराज अग्निवेतालराज	"नैर्ऋते"	अग्निजिह्व बहुखातकेश्वर	"पश्चिमे"	
कराल स्थानक्षेत्रपाल	"वायवे"	कामाख्य मङ्गलराज	"उत्तरे"	एकपाद योगिनीबलाः	
"ईशाने"	भीमरूपिन् विश्वक्सेन	"ऊर्ध्वे"	तारकाख्य जयक्सेन	"पाताले"	हाटकेश्वर तेज
"मध्ये"	राजराजेश्वर चण्ड				

समस्तशिवरात्रीदेवताः विष्णुपञ्चायतनदेवताः अभयङ्करीदेवि क्षेमङ्करीभवानि सर्वशत्रुघातिनि इह राष्ट्राधिपते अमुकभैरव इदं वः अर्घ्यं नमः ॥ (सफा पानीसे आचमन देना)। दिवो वराहमरुषं कपर्दिनं त्वेषं रूपं नमसा निह्वयामहे । हस्ते बिभ्रद्भेषजा वार्याणि शर्म वर्म च्छर्दिरस्मभ्यं वयं सत ॥

शन्नः सन्त्वनूप्याः । शन्नः समुद्रिया आपः शमु नः सन्तु कूप्याः ॥ महागणपतये कुमाराय श्रियै सरस्वत्यै लक्ष्म्यै विश्वकर्मणे द्वार्देवताभ्यः प्रजापतये ब्रह्मणे कलशदेवताभ्यः ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवताभ्यः चातुर्वेदेश्वराय सानुचराय ऋतुपतये नारायणाय "फाल्गुने" शक्तिसहिताय चक्रिणे क्रियासहिताय गोविन्दाय दुर्गायै त्र्यम्बकाय वरुणाय यज्ञपुरुषाय अग्नि-ष्वात्तादिभ्यः पितृगणयागदेवताभ्यः कालरात्र्यै तालरात्र्यै

राज्ञिरात्र्यै शिवरात्र्यै द्वादश्यां / त्रयोदश्यां "पूर्वे" देवीपुत्रहेरकनाथाय / देवीपुत्रवटुकनाथाय

"आग्नेये" त्रिपुरान्तकाय / भूतबलेभ्यः "दक्षिणे" वेतालराजाय / अग्निवेतालराजाय "नैर्ऋते"

अग्निजिह्वाय / बहुखातकेश्वराय "पश्चिमे" करालाय / स्थानक्षेत्रपालाय "वायवे" कामाख्याय / मङ्गलराजाय

"उत्तरे" एकपादाय / योगिनीबलेभ्यः "ईशाने" भीमरूपिणे / विश्वक्सेनाय "ऊर्ध्वे"

तारकाख्याय / जयक्सेनाय "पाताले" हाटकेश्वराय / तेजाय "मध्ये" राजराजेश्वराय / चण्डाय

समस्तशिवरात्रीदेवताभ्यः विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः अभय-ङ्करीदेव्यै क्षेमङ्करीभवान्यै सर्वशत्रुघातिन्यै इहराष्ट्राधिपतये अमुकभैरवाय आचमनीयं जलं नमः ॥ (सफा पानीसे और भी मैली उठानी) ॥ इदं पित्रे मरुतामुच्यते वचः स्वादोः स्वादीयो रुद्राय वर्धनम् । रास्वाचनो अमृत मर्त्यभोजनं त्मने तोकाय तनयाय मृड ॥ इदमापः प्रवहत यत्किञ्चिद्दुरितं मयि । यद्वाहमभिदुद्रोह यद्वाशेप उतानृतम् ॥ महागणपतये॰ चातुर्वेदेश्व-

राय सानुचराय ऋतुपतये नारायणाय "फाल्गुने" शक्तिसहिताय चक्रिणे क्रियासहिताय गोविन्दाय दुर्गायै त्र्यम्बकाय वरुणाय यज्ञपुरुषाय अग्निष्वात्तादिभ्यः पितृगणदेवताभ्यः कालरात्र्यै तालरात्र्यै राज्ञिरात्र्यै शिवरात्र्यै द्वादश्यां त्रयोदश्यां "पूर्वे" देवीपुत्रहेरकनाथाय देवीपुत्रबटुकनाथाय "आग्नेये" त्रिपुरान्तकाय भूतबलेभ्यः "दक्षिणे" वेतालराजाय अग्निवेतालराजाय "नैर्ऋते" अग्निजिह्वाय बहुखातकेश्वराय "पश्चिमे" करालाय स्थानक्षेत्रपालाय "वायवे" कामाख्याय मङ्गलराजाय "उत्तरे" एकपादाय योगिनीबलेभ्यः "ईशाने" भीमरूपिणे विश्वक्सेनाय "ऊर्ध्वे" तारकाख्याय जयक्सेनाय "पाताले" हाटकेश्वराय तेजाय "मध्ये" राजराजेश्वराय चण्डाय समस्तशिवरात्रीदेवताभ्यः विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः अभयङ्करीदेव्यै क्षेमङ्करीभवान्यै सर्वशत्रुघातिन्यै इहराष्ट्राधिपतये अमुकभैरवाय मन्त्रस्नानीयं नमः ॥ (पानी दूध दही घी शहद लाजा सर्षप तिल जव शाली विष्ठर दूर्वा मिट्टी भस्म मेवा मिठास पञ्चामृत पञ्चगव्य कर्पूर सर्वौषधी गन्ध और फूल, २१ यह एकीस द्रव्य पात्र में जमा करना) पयोदधिघृतक्षौद्रलाजासिद्धार्थकास्तिलाः । यवव्रीहिकुशादूर्वामृद्भस्फलशर्कराः । पञ्चामृतं पञ्चगव्यं कर्पूरौषधयस्तथा । एकविंशतिस्नानानि गन्धाद्भिःकुसुमैरपि ॥ (इन से स्नान देना) (पानी) । उदुत्तमं वरुण पाशमसदवाधमं विमध्यमं श्रथाय । अथावयं अदित्यव्रते तवानागसो अदितये स्याम ॥१॥

(क्षीर) पयः पृथिव्यां पय ओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयोधाः । पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् ॥ २ ॥ (दही) । दधि क्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुरभि नो मुखाकरत्प्रण आयूंषि तारिषत् ॥ ३ ॥ (घी) घृतवती भुवनानामभिश्रियोर्वी पृथिवी मधुदुघे सुपेशसा । द्यावापृथिवी वरुणस्य धर्मणा विष्कम्भिते अजरे भूरिरेतसा ॥ ४ ॥ (शहद) । मधुवाता ऋतायते मधुक्षिरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः सन्त्वौषधीः ॥ मधु नक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवं रजः, मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमानऽस्तु सूर्यः, माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥ ५ ॥ (लाजा) । तदस्य रूपममृतं शचीभिस्तिस्रो दधुर्देवताः संरराणाः । लोमानि शष्पैर्बहुधा न तोक्मभिस्त्वगऽस्य मांसमऽभवन्न लाजाः ॥ ६ ॥ (सर्षप) । रक्षोहणं वाजिनमाजिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठमुपयामि शर्म । शिशानो अग्निः क्रतुभिः समृद्धः स नोदिवः सरिषः पातु नक्तम् ॥ ७ ॥ (तिल) । तिलोसि सोमदैवत्यो गोसवो देवनिर्मितः । प्रत्नवद्भिः पितृंल्लोकान्प्राण आयाहि नः स्वधा ॥ ८ ॥ (यवा) । यवोसि यवयास्मद्द्विषं यावया रातिम् । पितृषदनं त्वा लोकमास्तृणामि ॥ ९ ॥ (शाली) । धान्यमसि धिनोहि देवान्धिनोहि यज्ञं धिनोहि यज्ञपतिं धिनोहि मां यज्ञम् ॥ १० ॥ (दर्भांकुर) । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामादधे ॥ ११ ॥ (दूर्वा) । काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती परुषः परुषस्परि । एवा नो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च ॥ १२ ॥ (मिट्टी) । आक्रम्य वाजिन्पृथिवीमग्निमिच्छ रुचात्वम् ।

भूम्यायत्वायनो ब्रूहि यतः खनेम ते वयम् ॥१३॥ (भस्म) । प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्ने: । संसृज्य मातृभिष्ट्वं ज्योतिष्मान्पुनरासदः ॥ १४ ॥ (मेवा) । याः फलिनीर्या अफला अकोशाः कोशिनीश्च याः । बृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुञ्चन्त्वंहसः ॥ १५ ॥ (मिठास)। शर्कराभिरवकामऽवकाभिः शर्करामुत्सादेन जिह्वामवक्रन्देन तालुं सरस्वती जिह्वाग्रेण ॥ १६ ॥ (घी दही तिल जव और शर्कर रूप। पञ्चामृत) । पञ्चव्युष्टीरनुपञ्च दुहा गां पञ्चनाम्नीमृतवोऽनु पञ्च । पञ्च दिशः पञ्चदशेन क्लृप्ताः समानमूर्ध्नीरभिलोकमेकम् ॥ १७ ॥ (पञ्चगव्य)। गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् । निर्दिष्टं पञ्चगव्यं तु पवित्रं कायशोधनम् । मिश्रीकृत्य । समुद्रादूर्मिर्मधुमा उदारदुपांशुना समऽमृतत्वमानट् । घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानामऽमृतस्य नाभिम् ॥१८॥ (कपूर)। त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धि पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥१९॥ (सर्वौषधीः)। या ओषधयः प्रथमजा देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा । मनैनु बभ्रूणामहं शतं धामानि सप्त च ॥ २० ॥ (गन्ध)। गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् । (और फूल)। पुष्पवतीः प्रसुमतीः फलिनीरफला उत । अश्वा इव सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्णवः । ॥ २१ ॥ महागणपतये कुमाराय श्रियै सरस्वत्यै लक्ष्म्यै विश्वकर्मणे द्वार्देवताभ्यः प्रजापतये ब्रह्मणे कलशदेवताभ्यः ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवताभ्यः चातुर्वेदेश्वराय सानुचराय ऋतुपतये नारायणाय "फाल्गुन" शक्तिसहिताय चक्रिणे क्रियासहिताय गोवि-

न्दाय दुर्गायै त्र्यम्बकाय वरुणाय यज्ञपुरुषाय अग्निष्वात्तादिभ्यः पितृगणदेवताभ्यः कालरात्र्यै तालरात्र्यै राज्ञीरात्र्यै शिवरात्र्यै

द्वादश्यां / त्रयोदश्यां "पूर्वे" देवीपुत्रहेरकनाथाय / देवीपुत्रवटुकनाथाय "आग्नेये" त्रिपुरान्तकाय / भूतबलेभ्यः

"दक्षिणे" वेतालराजाय / अग्निवेतालराजाय "नैर्ऋते" अग्निजिह्वाय / बहुखातकेश्वराय "पश्चिमे"

करालाय / स्थानक्षेत्रपालाय "वायवे" कामाख्याय / मङ्गलराजाय "उत्तरे" एकपादाय / योगिनीबलेभ्यः

"ईशाने" भीमरूपिणे / जयक्सेनाय "ऊर्ध्वे" तारकाख्याय / विश्वक्सेनाय "पाताले"

हाटकेश्वराय / तेजाय "मध्ये" राजराजेश्वराय / चण्डाय समस्तशिवरात्रीयागदेवताभ्यः

विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः अभयङ्करीदेव्यै क्षेमङ्करीभवान्यै सर्व शत्रुघातिन्यै इहराष्ट्राधिपतये अमुकभैरवाय एकविंशतिस्थानानि नमः ॥ (देवोंको अर्घ दही तिल शहद घी समेत पानी से तृप्ति करनी)। ततो दध्यक्षततिलैरित्थं मध्वाज्यमिश्रितैः । तर्पयेदुदकैर्देवानृषिपूर्वान्सपितृकान् ॥ (अञ्जली करके देवों का ध्यान करना)। गृत्समदस्य गायत्री ॥ विश्वेदेवास आगत। शृण्वताम इमं हवमिदं बर्हिर्निषीदत । (तर्पण करना)। ब्रह्मा तृप्यतां विष्णुस्तृप्यतां रुद्रस्तृप्यतां प्रजापतिस्तृप्यतां वेदास्तृप्यन्तां छन्दांसि तृप्यंतां ऋषयस्तृप्यन्तां तपोधनास्तृप्यन्तां आचार्यास्तृप्यन्तां गन्धर्वास्तृप्यंतां पितराचार्यास्तृप्यन्तां संवत्सराः सावयवास्तृप्यन्तां देवास्तृप्यन्तां अप्सरसस्तृप्यन्तां देवाङ्गनास्तृप्यन्तां नागास्तृप्यन्तां सागरास्तृप्यन्तां पर्वता-

स्तृप्यन्तां सरितस्तृप्यन्तां मनुष्यास्तृप्यन्तां यक्षास्तृप्यन्तां रक्षांसि तृप्यन्तां पिशाचास्तृप्यन्तां सुपर्णास्तृप्यन्तां भूतानि तृप्यन्तां पशवस्तृप्यन्तां वनस्पतयस्तृप्यन्तां ओषधयस्तृप्यन्तां भूतग्रामाश्चतुर्विधास्तृप्यन्तां असुरास्तृप्यन्तां क्रूरास्तृप्यन्तां सर्पास्तृप्यन्तां जम्बुकास्तृप्यन्तां खगास्तृप्यन्तां विद्याधरास्तृप्यन्तां जलाधारास्तृप्यन्तां निराधारास्तृप्यन्तां पापधर्मरतास्तृप्यन्तां सर्वे देवाः सर्वे ग्रहास्तृप्यन्तां यमस्तृप्यतां धर्मराजस्तृप्यतां मृत्युस्तृप्यतां अन्तकस्तृप्यतां वैवस्वतस्तृप्यतां कालस्तृप्यतां सर्वप्राणहरस्तृप्यतां औदुम्बरस्तृप्यतां नीलस्तृप्यतां ब्रध्नस्तृप्यतां परमेष्ठिस्तृप्यतां वृकोदरस्तृप्यतां भीमस्तृप्यतां चित्रस्तृप्यतां चित्रगुप्तस्तृप्यतां ॥ (गले मे जञू रखना)। कण्ठोपवीती। (ऋषियोंका ध्यान करना) अग्निर्ऋषिः पावमानः पञ्चजन्यः पुरोहितः, तमीमहे महागयम् ॥ (ऋषियोंको दो दो अञ्जलि करतलसे देना)। सनकस्तृप्यतां तृप्यतां सनन्दनः, सनातनः, सनत्कुमारस्तृप्यतां २ कपिलः, आसुरिः वोढा पञ्चशिखः मरीचिः अत्रिः अङ्गिराः, पुलहः, पुलस्त्यः, भृगुः, क्रतुः, प्रचेताः, वसिष्ठः, नारदस्तृप्यतां तृप्यतां ॥ (बाहे तरफ जञू रखना) अपसव्येन। (पितरोंका ध्यान करना) उशन्तस्त्वा हवामह उशन्तः समिधीमहि। उशन्नुशन्त आवह पितॄन्हविषे अत्तवे ॥ (तीन तीन जलाञ्जली देना)। कव्यवाडनलः स्वधा येभ्यः स्वधा नमस्तृप्यतां तृप्यतां तृप्यतां, सोमः स्वधा येभ्यः स्वधा नमस्तृ० ३, यमः, अर्यमाः, अग्निष्वात्ताः स्वधा येभ्यः स्वधा नमस्तृप्यन्तां

३, बर्हिषदः स्वधायेभ्यः स्वधानमस्तृप्यन्तां ३, हविष्मन्तः, सुकालिनः सोमपाः आज्यपाः वसवः रुद्राः आदित्याः स्वधा येभ्यः स्वधा नमस्तृप्यन्तां ३ । देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एवच । नमः स्वधा च स्वाहा च नित्यमेव भवन्त्विह ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्माऽद्यतावत्तिथावद्यफाल्गुनमासस्य कृष्णपक्षस्य तिथौ त्रयोदश्यां रविवारान्वितायां पिताऽमुकोऽमुकगोत्रः स्वधा नमस्तृप्यतां ३ पितामहः प्रपितामहः । माता पितामही प्रपितामही । मातामहः प्रमातामहः वृद्धप्रमातामहः । मातामही प्रमातामही वृद्धप्रमातामही । (इसी तरह सब सम्बन्धियोंको पानी देना) मातृपक्षास्तु ये केचिद्ये चान्ये पितृपक्षजाः । गुरुश्वशुरबन्धूनां ये कुलेषु समुद्भवाः । ये प्रेतभावमापन्ना ये चान्ये श्राद्धवर्जिताः । जलदानेन ते सर्वे लभन्तां तृप्तिमुत्तमाम् ॥ समस्तमातापितृभ्यो द्वादशदैवतेभ्यः पितृभ्यः हिमपानं स्वधा क्षीरपानं स्वधा मधुपानं स्वधा तिलोदकं स्वधा उदकतर्पणं स्वधा हिमंहिमं रजतंरजतं ॥ (दाही तर्प जन्नू करना)। सव्येन । वसन्तायनमः ग्रीष्मायनमः वर्षाभ्योनमः शरदेनमः हेमन्तायनमः शिशिरायनमः षड्तुभ्योनमः । ॐ नमो देवेभ्यः । (गले में जन्नू) । कण्ठोपवीती । स्वाहा ऋषिभ्यः (वाहे तर्प जन्नू) । अपसव्येन । स्वधा पितृभ्यः । (दाहे तर्फ जन्नू) । सव्येन । आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं ब्रह्माण्डं सचराचरं । जगत्तृप्यतु तृप्यतु तृप्यतु एवमस्तु ॥ (सफा पानीसे स्नानद्रव्यों का मलमिटाना) । त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं रयिपोषणाम् । उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्यो-

मुक्षीय मामृतात् । शिवरात्रीदेवताभ्यः सन्नगुडकं परिकल्पयामि नमः ॥ (बाहे हाथ के तलेमें पानी और अक्षत रखके देवताओंको आलत निकाल के बाहे स्कन्द से फैंकना)॥ रक्षोहणं वाजिनमाजिघर्मि मित्रं पृथिष्ठमुपयामि शर्म । शिशानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो देवः सरिषः पातु नक्तम् । शिवरात्रीदेवताभ्यः आरात्रिकां परिकल्पयामि नमः ॥ (देव के पादों का पानी आंखों को मलना) १ मृड त्वमसभ्यं रुद्रैतदस्तु हुतं तव । पशूनस्माकं मा हिंसीरेतदस्मा असद्धुतम् ॥ शिवरात्रीयागदेवताभ्यो नेत्रस्पर्शनं परिगृह्णामि नमः ॥ (बिठाने के जगाह आसन फूलों से रखना)। आसनाय नमः सिंहासनाय नमः प्रेतासनाय पद्मासनाय नमः वृषभासनाय विचित्रवाहासनाय नमः (द्रव्यों के असम्भवकी माफी मांगकर सफाई और गन्ध अक्षतों से अङ्गराग करना)। रथे अक्षेषु वृषभस्य वाजे वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे । इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सेयमगाद्वर्चसा संविदाना । १ । या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये गोष्वश्वेषु पुरुषेष्वऽन्तः । इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सेयमगाद्वर्चसा संविदाना । २ । सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ त्विषिरग्नौ ब्रह्मणे सूर्ये या । इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सेयमगाद्वर्चसा संविदाना । ३ । या राजन्ये दुन्दुभावायतायामश्वस्य क्रन्दे पुरुषस्य मायौ । इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सेयमगाद्वर्चसा संविदाना । (महिम्नः पार आदि स्तोत्र भी पढ कर)। मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्ष-

न्तमुत मा न उक्षितम् । मा नो वधीः पितरमुत मातरं मा नः प्रियास्तन्वो रुद्र रीरिषः ॥ शिवरात्रीयागदेवताभ्योऽनुलेपनं परिकल्पयामि नमः। (वस्त्र पहनना) । मा न स्तोके तनये मा न आयौ मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः । वीरान्मा नो रुद्र भामितो वधीर्हविष्मन्तः सदमि त्वा हवामहे ॥ युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उच्छ्रेयान्भवति जायमानः । तं धीरासः कवय उन्नयन्ति साध्यो मनसा देवयन्तः ॥ शिवरात्रीदेवताभ्यः वस्त्रं परिकल्पयामि नमः ॥ (जञ्जू लगाना)। उप ते स्तोमन्पशुपा इवाकरं रास्वा पितर्मरुतां सुम्नमस्मे । भद्रा हि ते सुमतिर्मृडयत्तमाथावयमव इत्ते वृणीमहे ॥ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् । आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः । यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा उपवीतेन उपनह्यामि ॥ शिवरात्रीदेवताभ्यः यज्ञोपवीतं परिकल्पयामि नमः ॥ (गन्ध चडाना) । आरे ते गोघ्नमुत पूरुषघ्नं क्षयद्वीर सुम्नमस्मे ते अस्तु । मृडा च नो अधि च ब्रूहि देवाधा च नः शर्म यच्छ द्विबर्हाः ॥ गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां त्वामिहोपह्वये श्रियम् ॥ महागणपतये कुमाराय श्रियै सरस्वत्यै लक्ष्म्यै विश्वकर्मणे द्वार्देवताभ्यः प्रजापतये ब्रह्मणे कलशदेवताभ्यः ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवताभ्यः चातुर्वेदेश्वराय सानुचराय ऋतुपतये नारायणाय "फाल्गुने" शक्तिसहिताय चक्रिणे क्रियासहिताय गोविन्दाय दुर्गायै त्र्यम्बकाय वरुणाय यज्ञपुरुषाय अग्निष्वात्तादिभ्यः पितृगणदेवताभ्यः कालरात्र्यै

तालरात्र्यै राज्ञिरात्र्यै शिवरात्र्यै "पूर्वे" देवीपुत्रवटुकनाथाय "आग्नेये" भूतबलेभ्यः "दक्षिणे" अग्निवेतालराजाय "नैर्ऋते" बहुखातकेश्वराय "पश्चिमे" स्थानक्षेत्रपालाय "वायवे" मङ्गलराजाय "उत्तरे" योगिनीबलेभ्यः "ईशाने" जयक्सेनाय "ऊर्ध्वे" विश्वक्सेनाय "पाताले" तेजाय "मध्ये" चण्डाय शिवरात्रीदेवताभ्यः विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः अभयङ्करीदेव्यै क्षेमङ्करीभवान्यै सर्वशत्रुघातिन्यै इह राष्ट्राधिपतये अमुकभैरवाय समालभनं गन्धोनमः ॥ (गन्ध लेप दो के, अर्घ और फूल चढाना) ॥ अवोचाम नमो असा अवस्यवः शृण्वन्तु नो हव्यं रुद्रो मरुत्वान् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवीउत द्यौः ॥ पुष्पवतीः प्रसुमतीः फलिनीरफला उत । अश्वा इव सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्णवः ॥ महागणपतये कुमाराय श्रियै सरस्वत्यै लक्ष्म्यै विश्वकर्मणे द्वार्देवताभ्यः प्रजापतये ब्रह्मणे कलशदेवताभ्यः ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवताभ्यः चातुर्वेदेश्वराय सानुचराय ऋतुपतये नारायणाय "फाल्गुने" शक्तिसहिताय चक्रिणे क्रियासहिताय गोविन्दाय दुर्गायै त्र्यम्बकाय वरुणाय यज्ञपुरुषाय अग्निष्वात्तादिभ्यः पितृगणदेवताभ्यः कालरात्र्यै तालरात्र्यै राज्ञिरात्र्यै शिवरात्र्यै "पूर्वे" देवीपुत्रवटुकनाथाय "आग्नेये" भूतबलेभ्यः "दक्षिणे" अग्निवेतालराजाय "नैर्ऋते" बहुखातकेश्वराय "पश्चिमे" स्थानक्षेत्रपालाय "वायवे" मङ्गलराजाय "उत्तरे" योगिनीबलेभ्यः "ईशाने" जयक्सेनाय "ऊर्ध्वे" विश्वक्सेनाय "पाताले" तेजाय "मध्ये" चण्डाय शिवरात्रीदेवताभ्यः

विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः अभयङ्करीदेव्यै क्षेमङ्करीभवान्यै सर्वशत्रुघातिन्यै इह राष्ट्राधिपतये अमुकभैरवाय अर्घो नमः पुष्पं नमः (धूप चढाना) ॥ वयमग्ने धनवन्तः स्यामाऽलं यज्ञायोत दक्षिणायै । ग्रावा, वदेदऽभि सोमस्यांशुमिन्द्रं शिक्षिमिन्दुना सुतेन ॥ धूरसि धूर्व धूर्वन्तं योसान्धूर्वति तं धूर्वय वयं धूर्वामस्तं च धूर्व । देवानामसि वह्नितमं सस्नितमं पप्रितममिष्टतमं देवहुतमं विष्णोः क्रमोस्याहुतमसि हविर्दानं दृंहस्व माह्वान्मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष उरु त्वा वाताय वसवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण च्छन्दसाऽङ्गिरस्वत् रुद्रास्त्वा धूपयन्तु त्रैष्टुभेन च्छन्दसाऽङ्गिरस्वत् । आदित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन च्छन्दसाऽङ्गिरस्वत् । विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्तु आनुष्टुभेन च्छन्दसाऽङ्गिरस्वत् इन्द्रस्त्वा धूपयतु वरुणस्त्वा धूपयतु विष्णुस्त्वा धूपयतु । शिवरात्रीदेवताभ्यो धूपं समर्पयामि नमः ॥ (रत्नदीप और कपूर चढाना) रायस्पोषं नो देहि जातवेद ऊर्जो भागं मधुमत्स्यां घृतावत् । दधान यज्ञं सुवनाम सोमं यज्ञेन त्वामुपशिक्षेम शक्र ॥ तेजोसि शुक्रमसि ज्योतिरसि धामासि प्रियन्देवानामनाधृष्टं देवयजनं देवताभ्यस्त्वा देवताभ्यो गृह्णामि यज्ञेभ्यस्त्वा यज्ञियेभ्यो गृह्णामि ॥ शिवरात्रीदेवताभ्यो रत्नदीपं कर्पूरं परिकल्पयामि नमः (चामर करना) ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामादधे ॥ "जय सर्व जनाधीश" (इह शिवपूजा की तीन स्तोत्र पढकर) शिवरात्रीदेवताभ्यश्चामरं परिकल्पयामि नमः ॥ (फूलों का छत्र

चढाना)॥ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती परुषः परुषस्परि । एवा नो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च ॥ शिवरात्रीदेवताभ्यः छत्रं परिकल्पयामि नमः ॥ (आईना दिखना)। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् । पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतम् ॥ शिवरात्रीदेवताभ्यः आदर्शं परिकल्पयामि नमः ॥ (पानी छोडना) ॥ एताभ्यो देवताभ्यो धूपदीपात्सङ्कल्पसिद्धिरस्तु धूपो नमः दीपो नमः ॥ (कलश को भी वस्त्र या फूल देना) ॥ एताभ्यो देवताभ्यो वासो नमः (माफी लेना) एतासां शिवरात्रीदेवतानामर्घ्यदानाद्यर्चनविधिः सर्वः परिपूर्णोऽस्तु ॥ (दूध और कन्द चढाना) ईशानं त्वा शुश्रुमा वयं धनानां धनपते गोमदग्ने । अश्ववद्भूरि पुष्टं हिरण्यवद्धनवद्धेहि मह्यम् ॥ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् । स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ शिवरात्रीदेवताभ्यो मात्रामधुपर्कं चरुं समर्पयामि नमः ॥ (आलचा सुपारी नार्जील वगैरा ताम्बूल चढाना) ॥ ताम्बूलं विविधैद्रव्यैर्नारिकेलादिभिर्युतम् । मुखशुद्धिकरं स्वामिन्गृहाण वरदो भव । शिवरात्रीदेवताभ्यस्ताम्बूलं समर्पयामि नमः (आधा प्रक्रम देना)। दुहान्ते द्यौः पृथिवी पयोऽजगरस्त्वा सोदको विसर्पतु । प्रजापतिनात्मनाप्रीणेऽरिक्तो स आत्मा ॥ ॐ नमो भैरवेशाय बटुकभैरव सानुग भगवन् प्रसीद ॥ (दीनाक्रन्दनस्तोत्रादि पढकर साष्टाङ्ग प्रणाम करना) ॥ उभाभ्यां जानुभ्यां पाणिभ्यां शिरसा चोरसा वचसा मनसा च नमस्कारं करोमि

नमः ॥ (कमी या अधिक होनी की माफी माङ्गना) ॥ अन्नंनमः अन्नंनमः आज्यमाज्यमद्य दिने अद्य यथासङ्कल्पात्तिसिद्धिरस्तु अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं द्रव्यहीनं मन्त्रहीनं च यद्गतं तत्सर्वमच्छिद्रं सम्पूर्णमस्तु एवमस्तु ॥ (हाथ से पात्र में वापस किये पानीसे आचमन देना) । शन्नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये । शंय्योरभिस्रवन्तु नः । शिवरात्रीदेवताभ्योऽपोशानं नमः आचमनीयं नमः । (और हाथ से पात्र में उलटाये पानी में तिल और दक्षिणा देना) । पुनः, शन्नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये । शंय्योरभिस्रवन्तु नः । शिवरात्रीदेवताभ्यो दक्षिणायैतिलहिरण्यरजतनिष्कर्णं ददाति । एता देवताः सदक्षिणा अनेन प्रीयन्तां प्रीताः सन्तु ॥ (कलश को दो फूल चडाना) । ॐ तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः, दिवीव चक्षुराततम् ॥ १ ॥ तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते, विष्णोर्यत्परमं पदम् ॥ २ ॥ (बटुक को फूल) ॥ नाथं नाथं त्रिभुवननाथं भूतिसितं त्रिनयनं त्रिशूलधरम् । उपवीतीकृतभोगिनमिन्दुकलाशेखरं वन्दे ॥ (अत्र नित्यकर्म जपपाठादि करके व्याहृति करना) ।

अथ व्याहृतिः ॥

(अग्नि जलाकर उसके ईशानकोणे पर विष्टर तिल अक्षत फूल और पानीवाला प्रणीतपात्र रख के उस में और अग्निमेंभी तिल छोडना) । पात्रं तिलाक्षतैर्मिश्रं कुसुमोदकविष्टरैः । अग्नेरीशानदिग्भागे

प्रणीतमभिधीयते ॥ प्रणीतं नैर्ऋते स्थाप्यं स विष्णुर्नात्र संशयः ॥ (पात्र में तीन दफा फूल छोडना) ॥ सं वः सृजामीति द्वाभ्यां पुष्पाणां त्रितयं क्षिपेत् ॥ सं वः सृजामि हृदयं संसृष्टं मनो अस्तु वः ॥ १ ॥ संसृष्टास्तन्वः सन्तु वः संसृष्टः प्राणो अस्तु वः ॥ २ ॥ संय्यावः प्रियास्तन्वः संप्रिया हृदयानि वः । आत्मा वो अस्तु संप्रियः संप्रियास्तन्वो मम ॥ ३ ॥ (दो दर्भकाण्ड जलाईं दाहे तरफ छोडना)। निर्दग्धं रक्षो निर्दग्धारातिरपाग्ने । अग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादं सीधा देवयजनं वह ॥ (प्राणायाम करके अग्नि को प्रणीत पात्र में से नौ छिडकियां देना)॥ ऋतं त्वा सत्येन परिसमूह्यामि ॥ १ ॥ सत्यं त्वर्तेन परिसमूह्यामि ॥ २ ॥ ऋतसत्याभ्यां त्वा परिसमूह्यामि ॥ ३ ॥ ऋतं त्वा सत्येन पर्युक्षामि ॥ ४ ॥ सत्यं त्वर्तेन पर्युक्षामि ॥ ५ ॥ ऋतसत्याभ्यां त्वा पर्युक्षामि ॥ ६ ॥ ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामि ॥ ७ ॥ सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामि ॥ ८ ॥ ऋतसत्याभ्यां त्वा परिषिञ्चामि ॥ ९ ॥ (अग्नि के चार दिशायों के पूर्व और उत्तर अग्रवाला के चार दर्भकाण्ड छोडना)। यज्ञस्य सन्ततिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्यै स्तृणामि। पुरस्तात्, दक्षिणतः, उत्तरतः, पश्चात्, इति स्तरैः ॥ (अग्नि को गन्ध फूल लगाना)। अग्नये शुकारूढाय स्वाहासहिताय त्रिनेत्राय तेजोरूपाय समालभनं गन्धोनमः अर्घोनमः पुष्पं नमः ॥ (दर्भकाण्ड दो जलाकर यवा, तिल, घी, दही, मिठास, रूप पञ्चामृत हवि में लगाना)। इदं हविः प्रजननं मे अस्तु

दशवीरं सर्वगणं स्वस्तये आत्मसनि प्रजासनि पशुसनि अभयसनि लोकसनि अग्निः प्रजां बहुलां मे करोतु अन्नं पयो रेतो अस्मासु दत्त घृतेन संलिप्य शृतमन्नं शृतमभिघार्य ॥ (महागायत्रीका ध्यान करके अग्निमें फूल चढाना) । मुक्ताविद्रुम-हेमनीलधवलच्छायैर्मुखैस्त्रीक्षणैर्युक्तामिन्दुनिबद्धरत्नमुकुटां तत्त्वात्मवर्णात्मिकाम् । गायत्रीं वरदाभयाङ्कुशकरां शूलं कपालं गुणं शङ्खं चक्रमथारविन्दयुगलं हस्तैर्वहन्तीं भजे ॥ आयातु वरदा देवी त्र्यक्षरा ब्रह्मवादिनी । गायत्रि च्छन्दसां मातर्ब्रह्मयोने नमोस्तु ते ॥ ३ ॥ (आहुती अनवच्छन्न देना)। "महाव्याहृतयः प्रजापतेः" । ॐ अग्नये स्वाहा ॐ भूः स्वाहा ॐ भुवः स्वाहा ॐ स्वः स्वाहा ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहा। ॐ भूः स्वाहा ॐ भुवः स्वाहा ॐ स्वः स्वाहा ॐ महः स्वाहा ॐ जनः स्वाहा ॐ तपः स्वाहा ॐ सत्यं स्वाहा ॐ भूर्भुवःस्वस्तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ३ ॥ (फूल चढाना)। अश्वमेधे घोराणामार्षम् । (आहुति देना)। द्रष्ट्रेनम, उपद्रष्ट्रे नमोऽनुद्रष्ट्रेनमः, ख्यात्रेनम, उपख्यात्रेनमो, नुक्शात्रेनमः, शृण्वतेनम, उपशृण्वतेनमः, सते नमोऽसते नमो, जाताय नमो, जनिष्यमाणाय नमो, भूताय नमो, भविष्यते नमश्चक्षुषे नमः, श्रोत्राय नमो, मनसे नमो, वाचे नमो, ब्रह्मणे नमः शान्ताय नमस्तपसे नमः ॥ भूतं भव्यं भविष्यद्वषट्स्वाहा नम, ऋक्साम यजुर्वषट् स्वाहा नमो गायत्री त्रिष्टुब्जगती वषट् स्वाहा नमः, पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्वषट् स्वाहा नमोऽन्नं कृषिर्वृष्टिर्वषट् स्वाहा नमः, पिता पुत्रः पौत्रो वषट्

स्वाहा नमः, प्राणो व्यानोऽपानो वषट् स्वाहा नमो, भूर्भुवः स्वर्वषट् स्वाहा नमः ॥ यो विश्वचक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतो हस्त उत विश्वतस्पात् । संबाहुभ्यां धमते संपतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव एकः ॥ आ ब्रह्मन् ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्वी जायता-मऽस्मिन्राष्ट्रे राजन्य इषव्यः शूरो महारथो जायतां, दोग्ध्री धेनुर्वोढाऽनड्वानाऽऽशुः सप्तिर्जिष्णूरथेष्ठः पुरन्ध्रिर्योषा सभेयो युवाऽस्य यजमानस्य वीरो जायतां निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलवतीर्न ओषधयः पच्यतां योगक्षेमो नः कल्पताम् ॥ (फूल चढाना)। चतुर्भुजामऽर्कसहस्रकोटिभां त्रिलोचनां हारकिरीटशोभिताम् । चतुर्मुखाङ्कोपगतां महोज्ज्वलां वेदेश्वरीं पञ्चमुखीं नमाम्यहम् ॥ (आहुती देना) । ॐ ओजोसि सहोसि बलमसि भ्राजोसि देवानान्धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूः ॥ ॐ देवाश्च वा असुराश्च संय्यन्ता आसंस्तान्गायत्र्याऽन्तरातिष्ठदोजो वै वीर्यमन्नाद्यं परिगृह्य संवत्सरो वा वैनान्सोऽन्तरातिष्ठच्चतुर्विंशतिर्गायत्र्या अक्षराणि चतुर्विंशतिः संवत्सरस्यार्धमासास्ते विदुर्यतरान्वा इममुपवर्त्स्यति त इदं भविष्यन्तीति तं व्यहूयन्तदाभीत्यसुरा-ह्वयन् विश्वकर्मन्निति देवासस्तान्यतरांश्च नोपवर्तत ते देवा एतद्यजुरपश्यन्नोजोसि सहोसि बलमसि भ्राजोसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरिति सा देवानुपावर्तत ततो देवा अभवन् पराऽसुरा अभवन्नाग्नेयमष्टा-कपालं निर्वापेद्भ्रातृव्यवान्वा स्पर्धमानो वा तमाऽसाद्यैतैर्यजु-र्भिरभिमृशेदोजो वै वीर्यं संवत्सर ओज एव वीर्यं भ्रातृव्यस्य

वृङ्क्ते स निर्वीर्यः पराभवति सैषा गायत्री नामेष्टे रथो आहुः क्षेत्रस्य संवर्ग इति ॥ श्रीमहागायत्र्यै स्वाहा सावित्र्यै स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा । (तर्पण करना)। अनेन मन्त्रहोमेन आत्मनो वाङ्मनः कायोपार्जितपापनिवारणार्थं शिवरात्रीव्रत-निमित्तं महागायत्रीदेवीसन्तोषणार्थं महागायत्री सावित्री सरस्वती प्रीयतां प्रीताऽस्तु । (आहुती देना)। अध्वर्योऽयं यज्ञो अस्तु देवा ओषधीभ्यः पशुभ्यो मे धनाय । विश्वस्मै भूताय ध्रुवो अस्तु देवाः स पिन्वस्व घृतवद्देव यज्ञम् ॥ १ ॥ इहैवैधि मा पच्योष्ठाः पर्वता इवाविचाचलत् । इन्द्र इहेव ध्रुवस्तिष्ठेह यज्ञमुधारय ॥ २ ॥ इममिन्द्रो अदीधरद्ध्रुवं ध्रुवेण हविषा हविः । तस्मै सोमो अधिब्रुवत्तस्मा उ ब्रह्मणस्पतिः ॥ ३ ॥ ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी ध्रुवासः पर्वता इमे । ध्रुवं विश्व-मिदं जगद्ध्रुवो राजा विशामसि ॥ ४ ॥ मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः ॥ ५ ॥ बडित्था पर्वतानां क्षेत्रं विभर्षि पृथिवि । प्रया भूमिं प्रवत्वति मह्वा जिनोषि महिनि ॥ ६ ॥ निषुसीद गणपते गणेषु त्वामाहुर्विप्रतमं कवीनाम् । न ऋते त्वत्क्रियते किञ्चनारे महामर्कं मघवंश्चित्रमर्च ॥ १ ॥ कुमारं माता युवतिः समुब्धं गुहा बिभर्ति न ददाति पित्रे । अनीकमस्य नमिमज्जनासः पुरः पश्यन्ति निहितमरतौ ॥ २ ॥ अश्वपूर्वां रथमध्यां हस्ति-नादप्रमोदिनीम् । श्रियं देवीमुपह्वये श्रीर्मा देवीर्जुषताम् ॥ ३ ॥ इयं शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्सानुगिरीणान्तविषेभिरूर्मिभिः । पा-रावतघ्नीमवसे सुवृक्तिभिः सरस्वतीमाविवासेम धीतिभिः ॥ ४ ॥

कांसोस्मितां हिरण्यप्राकारामार्द्रां ज्वलन्तीं तृप्तां तर्पयन्तीम् । पद्मेस्थितां पद्मवर्णां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ ५ ॥ विश्वकर्मा विश्वदेवो विश्वजिद्विश्वदर्शिनः । ते त्वा घृतस्य धारया श्रेष्ठाय समसृषत ॥ ६ ॥ ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम् । श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन् ॥ ७ ॥ प्रतद्विष्णुः स्तवते वीर्येण मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः । यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वऽधि क्षियन्ति भुवनानि विश्वा ॥ ८ ॥ यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओषधीषु यो वनस्पतिषु । यो रुद्रो विश्वा भुवना विवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्तु देवाः ॥ ९ ॥ अग्निमीडे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् । होतारं रत्नधातमम् ॥ १० ॥ इषे त्वोर्जे त्वा वायवः स्थोऽपायवः स्थ देवो वः सविता प्रार्पयतु । श्रेष्ठतमाय कर्मणे ॥ ११ ॥ अग्न आयाहि वीतये गृणानो हव्यदातये । निहोता सत्सि बर्हिषि ॥ १२ ॥ शन्नो देवीरभीष्टय आपो भवन्तु पीतये । शंय्योरभि स्रवन्तु नः ॥ १३ ॥ आहं पितृन्सुविदत्रां अवित्सि न पातं च विक्रमणं च विष्णोः । बर्हिषदो ये सुधया स्वतस्य भजन्त पित्वस्त इहागमिष्ठाः ॥ १४ ॥ वषट्ते विष्ण वास आकृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्टं हव्यम् । वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरो मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ "फाल्गुने" शक्तिसहिताय चक्रिणे स्वाहा । क्रियासहिताय दामोदराय स्वाहा दुर्गायै स्वाहा त्र्यम्बकाय स्वाहा वरुणाय स्वाहा यज्ञपुरुषाय स्वाहा अग्निष्वात्तादिभ्यः पितृगणदेवताभ्यः स्वाहा (प्रधान देना)।

रात्रीं प्रपद्ये जननीं सर्वभूतनिवेशिनीम् । भद्रां भगवतीं कृष्णां विश्वस्य जगतो निशाम् । संवेशिनीं संयमनीं ग्रहनक्षत्रमालिनीम् । प्रपन्नोहं शिवां रात्रीं भद्रे पारमशीमहि स्वाहा ॥ कालरात्र्यै स्वाहा तालरात्र्यै स्वाहा राज्ञिरात्र्यै स्वाहा शिवरात्र्यै स्वाहा ॥ यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओषधीषु यो वनस्पतिषु । यो रुद्रो विश्वा भुवना विवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्तु देवाः स्वाहा । क्षेत्रस्य पतिना वयं हितेनेव जयामसि । गामश्वं पोषयिन्त्वा स नो मृडातीदृशे स्वाहा । (पूर्वे) । ॐ ह्रीं श्रीं देवीपुत्रवटुकनाथाय स्वाहा । (आग्नेये) । भूतबलेभ्यः स्वाहा । (दक्षिणे) । अग्निवेतालराजाय स्वाहा । (नैर्ऋते) । बहुखातकेश्वराय स्वाहा । (पश्चिमे) । स्थानक्षेत्रपालाय स्वाहा । (वायवे) । मङ्गलराजाय । (उत्तरे) । योगिनीबलेभ्यः स्वाहा । (ईशाने) । विश्वक्सेनाय स्वाहा । (ऊर्ध्वे) । जयक्सेनाय स्वाहा । (पाताले) । तेजाय । (मध्ये) । चण्डाय स्वाहा । शिवरात्रीयागदेवताभ्यः स्वाहा ॥ (फूल चढ़ाना) ॥ ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः । केयूरवान्कनककुण्डलवान्किरीटी हारी हिरण्मयवपुर्धृतशंखचक्रः ॥ १ ॥ शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशं विश्वाधारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम् । लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यं वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥ २ ॥ आनुष्टुभस्य सूक्तस्य त्रिष्टुभन्तस्य देवता । विश्वात्मा पुरुषः साक्षादृषिर्नारायणः स्मृतः ॥ ३ ॥ पुरुषमेधः पुरुषस्य नारायणस्यार्षम् । (आहुतिं देना) ।

सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । स भूमिं विश्वतो-
वृत्वाऽत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम् ॥ १ ॥ पुरुष एवेदं सर्वं यद्भूतं यच्च
भव्यम् । उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥ २ ॥ एता-
वानस्य महिमाऽतो ज्यायांश्च पूरुषः । पादोस्य विश्वा भूतानि
त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः पादो-
स्येहाभवत्पुनः । ततो विष्वङ् व्यक्रामत्साशनानशने अभि ॥४॥
तस्माद्विराडऽजायत विराजो अधिपूरुषः । स जातो अत्यरिच्यत
पश्चाद्भूमिमऽथो पुरः ॥ ५ ॥ यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञ-
मतन्वत । वसन्तो अस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः ॥६॥
तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्पुरुषं जातमग्रतः । तेन देवा अयजन्त
साध्या ऋषयश्च ये ॥ ७ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः सम्भृतं पृषदा-
ज्यम् । पशूंस्तांश्चक्रे वायव्यानारण्यान् ग्राम्याश्च ये ॥ ८ ॥
तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे । छन्दांसि जज्ञिरे
तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ ९ ॥ तस्मादऽश्वा अजायन्त येकेचो-
भयादतः । गावो ह जज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाता अजावयः ॥१०॥
यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् । मुखं किमस्य कौ
बाहू का ऊरू पादा उच्येते ॥११॥ ब्राह्मणोस्य मुखमासीद्बाहू
राजन्यः कृतः । ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत
॥ १२ ॥ चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षोः सूर्यो अजायत । मुखादि-
न्द्रश्चाग्निश्च प्राणाद्वायुरजायत ॥ १३ ॥ नाभ्या आसीदन्त-
रिक्षं शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत । पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा
लोकानकल्पयत् ॥ १४ ॥ सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिः सप्त समिधः
कृताः । देवा यद्यज्ञं तन्वाना अबध्नन्पुरुषं पशुम् ॥ १५ ॥

यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् । ते ह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥१६॥ (फूल चढाना)। मातर्नमामि कमले कमलायताक्षि श्रीविष्णुहृत्कमलवासिनि विश्वमातः । क्षीरोदजे कमलकोमलगर्भगौरि लक्ष्मि प्रसीद सततं नमतां शरण्ये । (आहुति देना)। रथे अक्षेषु वृषभस्य वाजे वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे । इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सेयमगाद्वर्चसा संविदाना ॥ १ ॥ या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये गोष्वश्वेषु पुरुषेष्वन्तः । इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सेयमगाद्वर्चसा संविदाना ॥ २ ॥ सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये यां । इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सेयमगाद्वर्चसा संविदाना ॥ ३ ॥ या राजन्ये दुन्दुभावायतायामश्वस्य क्रन्दे पुरुषस्य मायौ । इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सेयमगाद्वर्चसा संविदाना ॥ ४ ॥ प्रियं मां कुरु देवेषु प्रियं राजसु मा कुरु । प्रियं विश्वेषु गोप्त्रेषु मयि देहि रुचारुचिम् ॥ ५ ॥ तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम् ॥ तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते । विष्णोर्यत्परमं पदम् ॥ भगवते वासुदेवाय स्वाहा सङ्कर्षणाय स्वाहा प्रद्युम्नाय स्वाहा अनिरुद्धाय स्वाहा सत्याय स्वाहा पुरुषाय स्वाहा अच्युताय स्वाहा माधवाय स्वाहा गोविन्दाय स्वाहा सहस्रनाम्नेविष्णवे स्वाहा लक्ष्मीसहिताय नारायणाय स्वाहा ॥ यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओषधीषु यो वनस्पतिषु । यो रुद्रो विश्वा भुवना विवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्तु देवाः स्वाहा ॥ भवाय

देवाय स्वाहा शर्वायदेवाय स्वाहा रुद्रायदेवाय स्वाहा पशुपतयेदेवाय स्वाहा उग्रायदेवाय स्वाहा महादेवाय स्वाहा भीमायदेवाय स्वाहा ईशानायदेवाय स्वाहा पार्वतीसहिताय-परमेश्वराय स्वाहा ॥ गणानान्त्वा गणपतिं हवामहे कविं-कवीनामुपम श्रवस्तमम् । ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आनः शृण्वन्नूतिभिः सीद सादनम् ॥ विनायकाय स्वाहा एकदन्ताय-स्वाहा कृष्णपिङ्गलाय स्वाहा गजाननाय स्वाहा लम्बोदराय स्वाहा भालचन्द्राय स्वाहा हेरम्बाय स्वाहा आखुरथाय स्वाहा विघ्नेशाय स्वाहा विघ्नभक्ष्याय स्वाहा वल्लभासहिताय श्रीमहा-गणेशाय स्वाहा ॥ चित्रन्देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरु-णस्याग्नेः । आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत-स्तस्थुषश्च स्वाहा ॥ ह्रांह्रींसः सूर्याय स्वाहा सप्ताश्वाय स्वाहा अनश्वाय स्वाहा एकाश्वाय स्वाहा नीलाश्वाय स्वाहा प्रत्यक्ष-देवाय स्वाहा परमार्थसाराय तेजोरूपाय स्वाहा प्रभासहिताय आदित्याय स्वाहा ॥ जातवेदसे सुनवाम सोममराती यतो निदहाति वेदः । स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरितात्यग्निः ॥ अमायै स्वाहा कामायै स्वाहा चार्वङ्ग्यै स्वाहा टङ्कधारिण्यै स्वाहा तारायै स्वाहा पार्वत्यै स्वाहा यक्षिण्यै स्वाहा श्रीशारिकाभगवत्यै स्वाहा श्रीशारदाभगवत्यै स्वाहा श्रीमहाराज्ञी भगवत्यै स्वाहा श्रीज्वालाभगवत्यै स्वाहा श्रीडाभगवत्यै स्वाहा वैखरीभगवत्यै स्वाहा वितस्ताभगवत्यै स्वाहा गङ्गाभगवत्यै स्वाहा यमुनाभगवत्यै स्वाहा कालिकाभगवत्यै स्वाहा सिद्ध-लक्ष्म्यै स्वाहा महालक्ष्म्यै स्वाहा महात्रिपुरसुन्दर्यै स्वाहा सहस्र-

नाक्ष्यैदेव्यैभगवत्यै स्वाहा ॥ ॐ यत इन्द्र भयामहे ततो नो अभयङ्कृधि । मघवञ्छग्धि तव तन्न ऊतिभिर्विद्विषो विमृधो जहि स्वाहा ॥ अभयङ्करीदेव्यै क्षेमङ्करीभवान्यै सर्वशत्रुघातिन्यै इहराष्ट्राधिपतये अमुकभैरवाय स्वाहा । (इष्टदेव का दशांश देना) । हेरकादिभ्यः स्वाहा बटुकादिभ्यः स्वाहा ॥ यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसौ । ताभ्यामेनं परिदेहि राजन्स्वस्ति चास्मा अनमीवं च देहि ॥ यत्र वेत्थ वनस्पते देवानां गुह्या नामानि । तत्र हव्यानि गामय ॥ मुञ्चामि त्वा हविषा जीवनायकमज्ञातयक्ष्मादुत राजयक्ष्मात् । ग्राहिर्जग्राह यदि वैतदेनं तस्या इन्द्राग्नी प्रमुमुक्तमेनम् ॥ अङ्गादङ्गाल्लोम्नो लोम्नो जातं पर्वणि पर्वणि । यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनस्तमिमं विवृधामि ते ॥ ॐ भूर्भुवः स्वस्तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो योनः प्रचोदयात् ॥३॥ ॐतद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम् ॥ तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते । विष्णोर्यत्परमं पदम् ॥ ऐन्द्राग्नं वर्म बहुलं यदुग्रं विश्वेदेवा नातिविध्यन्ति शूराः । तन्नस्त्रायतां तन्वः सर्वतो महदायुष्मन्तो जरामुपगच्छेम जीवाः स्वाहा । (तर्पण करना) । अनेन मन्त्रहोमेन आत्मनो वाङ्मनःकायोपार्जितपापनिवारणार्थं श्रीशिवरात्रीव्रतनिमित्तं महागणपतिः कुमारः श्रीः सरस्वती लक्ष्मीः विश्वकर्मा द्वार्देवताः प्रजापतिः ब्रह्मा कलशदेवताः ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवताः चातुर्वेदेश्वराः सानुचराः "फाल्गुने" शक्तिसहितश्चक्री क्रियासहितो गोविन्दः दुर्गा त्र्यम्बकः वरुणः यज्ञ-

पुरुषः अग्निष्वात्तादयः पितृगणदेवताः कालरात्री तालरात्री राज्ञिरात्री शिवरात्री "पूर्वे" देवीपुत्रवटुकनाथः "आग्नेये" भूतवलाः "दक्षिणे" अग्निवेतालराजः "नैर्ऋते" वहुखातकेश्वरः "पश्चिमे" स्थानक्षेत्रपालः "वायवे" मङ्गलराजः "उत्तरे" योगिनीवलाः "ईशाने" विश्वक्सेनः "ऊर्ध्वे" जयक्सेनः "पाताले" तेजः "मध्ये" चण्डः शिवरात्रीयागदेवताः वासुदेवः लक्ष्मीसहितो नारायणः भवोदेवः पार्वतीसहितः परमेश्वरः विनायकः वल्लभासहितः महागणेशः ह्रांह्रींसः सूर्यः प्रभासहित आदित्यः अमा कामा चार्वङ्गी टङ्कधारिणी तारा पार्वती यक्षिणी श्रीशारिकाभगवती श्रीशारदा श्रीज्वाला श्रीमहाराज्ञी त्रिपुरसुन्दरी सहस्रनाम्नी भगवती अभयङ्करीदेवी क्षेमङ्करीभवानी सर्वशत्रुघातिनी इहराष्ट्राधिपतिरमुकभैरवः पञ्चामृतहोमेन प्रीयन्तां प्रीताः सन्तु ॥ इति व्याहृतिः ॥ (अब वैश्वदेवकी विधि है) ॥

अथ वैश्वदेवम् ॥

(पकाय हुई अन्न या रूटी घीयुक्तको जुलाई हुई दो दर्भकाण्ड लगाना) ॥ वैश्वदेवस्य सिद्धस्य सर्वतोऽग्रयस्य अन्नस्य जुहोतिपाकस्य घृतेन संलिप्य यजमानाय स्वस्त्यस्तु भृतमभिघार्य ॥ (उससे अग्निके उत्तरभाग में प्रथम, दक्षिणभाग में दूसरी आहुति देकर उन में भाकय आहुति देना) ॥ "आदौ" अग्नये स्वाहा "इत्युत्तरतः" । सोमाय स्वाहा "इति दक्षिणतः" ॥ "तयोर्मध्ये" मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा इन्द्राय स्वाहा इन्द्राग्निभ्यां स्वाहा विश्वेभ्योदेवेभ्यः स्वाहा

प्रजापतये स्वाहा अनुमत्यै स्वाहा धान्वन्तरये स्वाहा वास्तोष्पतये स्वाहा वासुदेवाय स्वाहा सङ्कर्षणाय स्वाहा प्रद्युम्नाय स्वाहा अनिरुद्धाय स्वाहा सत्याय स्वाहा पुरुषाय स्वाहा अच्युताय स्वाहा माधवायस्वाहा गोविन्दायस्वाहा सहस्रनाम्ने विष्णवे लक्ष्मी-सहितायनारायणायस्वाहा । (सबसलोनयुक्त अन्नका बान्धवसहित नैवेद्य चढाना)। अमृतेशमुद्रया अमृती-कृत्य । अमृतमस्तु अमृतायतां नैवेद्यं सावित्राणि सावित्रस्य देवस्य त्वासवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पुष्णोहस्ताभ्यामादधे । महागणपतये कुमाराय श्रियै सरस्वत्यै लक्ष्म्यै विश्वकर्मणे द्वार्देवताभ्यः प्रजापतये ब्रह्मणे कलशदेवताभ्यः ब्रह्मविष्णुमहे-श्वरदेवताभ्यः चातुर्वेदेश्वराय सानुचराय ऋतुपतये नारायणाय "फाल्गुने" शक्तिसहिताय चक्रिणे, क्रियासहिताय गोविन्दाय दुर्गायै त्र्यम्बकाय वरुणाय यज्ञपुरुषाय अग्निष्वात्तादिभ्यः पितृगणदेवताभ्यः कालरात्र्यै तालरात्र्यै राज्ञिरात्र्यै शिवरात्र्यै "पूर्वे" देवीपुत्रवटुकनाथाय "आग्नेये" भूतवलेभ्यः "दक्षिणे" अग्निवेतालराजाय "नैर्ऋते" वहुखातकेश्वराय "पश्चिमे" स्थानक्षेत्रपालाय "वायवे" मङ्गलराजाय "उत्तरे" योगि नीव-लेभ्यः "ईशाने" विष्वक्सेनाय "ऊर्ध्वे" जयक्सेनाय "पाताले" तेजाय "मध्ये" चण्डाय शिवरात्रीदेवताभ्यः । भगवते वासुदेवाय सङ्कर्षणाय प्रद्युम्नाय अनिरुद्धाय सत्याय पुरुषाय अच्युताय माधवाय गोविन्दाय सहस्रनाम्ने विष्णवे लक्ष्मीसहि-तायनारायणाय । भवायदेवाय शर्वायदेवाय रुद्रायदेवाय पशुपतयेदेवाय उग्रायदेवाय भीमायदेवाय महादेवाय ईशाना-

यदेवाय ईश्वरायदेवाय उमासहितायशिवाय पार्वतीसहिताय परमेश्वराय । विनायकाय एकदन्ताय कृष्णपिङ्गलाय गजाननाय लम्बोदराय भालचन्द्राय हेरम्बाय आखुरथाय विघ्नेशाय विघ्नभक्ष्याय वल्लभासहिताय श्रीमहागणेशाय । क्लींकांकुमाराय षण्मुखाय मयूरवाहनाय सेनाधिपतये कुमाराय । ह्रांह्रींसः सूर्याय सप्ताश्वाय अनश्वाय एकाश्वाय नीलाश्वाय प्रत्यक्षदेवाय परमार्थसाराय प्रभासहिताय आदित्याय । भगवत्यै अमायै कामायै चार्वङ्ग्यै टङ्कधारिण्यै तारायै पार्वत्यै यक्षिण्यै श्रीशारिकाभगवत्यै श्रीशारदाभगवत्यै श्रीमहाराज्ञीभगवत्यै श्रीज्वालाभगवत्यै त्रीडाभगवत्यै वैखरीभगवत्यै वितस्ताभगवत्यै गङ्गाभगवत्यै यमुनाभगवत्यै कालिकाभगवत्यै सिद्धलक्ष्म्यै महालक्ष्म्यै महात्रिपुरसुन्दर्यै सहस्रनाम्न्यैदेव्यैभवान्यै । अभयङ्करीदेव्यै क्षेमङ्करीभवान्यै सर्वशत्रुघातिन्यै इहराष्ट्राधिपतये अमुकभैरवाय । इन्द्राय वज्रहस्ताय अग्नये शक्तिहस्ताय यमाय दण्डहस्ताय नैर्ऋतयेखड्गहस्ताय वरुणाय पाशहस्ताय वायवे ध्वजहस्ताय कुबेराय गदाहस्ताय ईशानाय त्रिशूलहस्ताय ब्रह्मणे पद्महस्ताय विष्णवे चक्रहस्ताय अनन्तादिभ्योऽष्टाभ्यः कुलनागदेवताभ्यः । अग्न्यादित्याभ्यां वरुणचन्द्रमोभ्यां कुमारभौमाभ्यां विष्णुबुधाभ्यां इन्द्राबृहस्पतिभ्यां सरस्वतीशुक्राभ्यां प्रजापतिशनैश्चराभ्यां गणपतिराहुभ्यां रुद्रकेतुभ्यां ब्रह्मध्रुवाभ्यां अनन्तागस्त्याभ्यां ब्रह्मणे कूर्माय ध्रुवाय अनन्ताय हरये लक्ष्म्यै कमलायै शिख्यादिभ्यःपञ्चचत्वारिंशद्वास्तोष्पतिदेवताभ्यः । ब्राह्म्यादिभ्योमातृभ्यः गौर्यादिभ्योमातृभ्यः ललितादिभ्योमातृभ्यः दुर्गा

क्षेत्रगणेशदेवताभ्यः राकादेवताभ्यः त्रिकादेवताभ्यः सिनीवालीदेवताभ्यः यामीदेवतायः रौद्रीदेवताभ्यः वारुणीदेवताभ्यः बार्हस्पत्यदेवताभ्यः ॐभूर्देवताभ्यः ॐभुवःदेवताभ्यः ॐस्वर्देवताभ्यः ॐभूर्भुवःस्वर्देवताभ्यः। अखण्डब्रह्माण्डयागदेवताभ्यः धूर्भ्यः उपधूर्भ्यः महागायत्र्यै सावित्र्यै सरस्वत्यै हेरकादिभ्यो वटुकादिभ्यः ॥ उत्पन्नममृतं दिव्यं प्राक्क्षीरोदधिमन्थनात् । अन्नममृतरूपेण नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् । ॐतत्सद्ब्रह्म अद्यतावत्तिथावद्य फाल्गुनमासस्य कृष्णपक्षस्य तिथावमुकायामात्मनो वाङ्मनःकायोपार्जितपापनिवारणार्थं शिवरात्रीव्रतनिमित्तमोंनमो नैवेद्यं निवेदयामिनमः ॥ (पूर्वकेतरफ अग्रवाले कुशा धरतीपर बिछाना) पूर्वाग्रान्दर्भानास्तीर्य । (उस पर वायवीकोणसे लैनमें तीन २ नैर्ऋतीकोण तक और उपर उपर नैर्ऋतसे वायुकोण तक लैनमें तीन २ ऐसी छतीस देवोंका बलि देना)॥ तक्षायनमः, उपतक्षायनमः, अम्बानामासि नमस्ते, दुलानामासि नमस्ते, नितत्नीनामासि नमस्ते, चुपनीकानामासि नमस्ते, अभ्रयन्तीनामासि नमस्ते, मेघयन्तीनामासि नमस्ते, वर्षयन्तीनामासि नमस्ते, नन्दिनि नमस्ते, १० सुभगे नमस्ते; सुमङ्गलि नमस्ते, भद्रङ्करि नमस्ते, श्रियै हिरण्यकेश्यैनमः, वनस्पतिभ्योनमः, १५ धर्मायनमः, अधर्मायनमः, मृत्यवेनमः, मरुद्भ्योनमः, वरुणायनमः, विष्णवेनमः, २१ वैश्रवणायराज्ञेनमः, भूतेभ्योनमः, इन्द्रायनमः, इन्द्रपुरुषेभ्योनमः, २५ यमायनमः, यमपुरुषेभ्योनमः, सोमायनमः, सोमपुरुषेभ्योनमः, वरुणायनमः,३०वरुण-

पुरुषेभ्योनमः, ब्रह्मणेनमः, ब्रह्मपुरुषेभ्योनमः, "ऊर्ध्वं" आकाशायनमः "स्थण्डिले" दिवश्चरेभ्योभूतेभ्योनमः नक्तश्चरेभ्योभूतेभ्योनमः ३६ षट्त्रिंशत्तक्षादिभ्योऽन्नंनमः आचमनीयंनमः ॥ (बाहेतर्फ जब्रू करना)। अपसव्येन (दाहे तर्फ अग्रवाले दर्भ बिछावना)। दक्षिणाग्रान्दर्भानास्तीर्य ॥ (उनपर तिल और पानीसे मार्जन करना) समस्तमातापितृभ्यो द्वादशदैवतेभ्यः पितृभ्यो भूपृष्ठे दर्भास्तरणे तिलोदकेन अवनेजनं स्वधा ॥ (उसपर अंगूठ फिरावना) ॥ उशन्तस्त्वा हवामह उशन्तः समिधीमहि । उशन्नुशत आवह पितॄन्हविषे अत्तवे (तिल पानी दूध दीप धूप अन्न घी और शहद यह आठ द्रव्य पितरोंका अन्नहै) ॥ तिलास्तोयं तथा क्षीरं दीपधूपौ बलिस्तथा । मधुसर्पिःसमायुक्तमष्टाङ्गमन्नसम्भवम् ॥ (बाहे घोठना धरतीपर डकाना)। वामजानुं भूमौ निधाय । पितरोंको मन्त्र व नाम उच्चारके अन्न देना) देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्यएवच । नमः स्वधा च स्वाहा च नित्यमेव भवन्त्विह ॥ तत्सद्ब्रह्म अद्यतावत्तिथौ अद्य फाल्गुनमासस्य कृष्णपक्षस्य तिथौ अमुकायां अमुकवारान्वितायां आत्मनो वाङ्मनः कायोपार्जितपापनिवारणार्थं पितः "अमुक अमुकगोत्र एतत्ते अन्नं ये च त्वानु । (इसी तरह पुरुषोंको)। पितामह "अमुक०" प्रपितामह "अमु०"। मातः "अमुके अमुकगोत्रि एतत्ते अन्नं याश्चत्वाऽनु" । (इसी तरह औरतोंको) पितामहि "अमुके" प्रपितामहि । मातामह "अमुक" । प्रमातामह । वृद्धप्रमातामह । मातामहि "अमुके"

प्रमातामहि । वृद्धप्रमातामहि ॥ (इसी तरह और सम्बन्धियों को भी अन्न वगैरा देना) । भ्रातः । "एतत्ते अन्नं" । मातुल "एतत्ते अन्नं" । इत्थं सर्वान्सम्बन्धिनश्च तर्पयेत् ॥ मातृपक्ष्यास्तु ये केचिद्येचान्ये पितृपक्षजाः । गुरुश्वशुरवन्धूनां ये कुलेषु समुद्भवाः । ये प्रेतभावमापन्ना येचान्ये श्राद्धवर्जिताः । अन्नदानेन ते सर्वे लभन्तां तृप्तिमुत्तमाम् । समस्तमातापितृभ्यो द्वादशदैवतेभ्यः पितृभ्योऽन्नं स्वधा । (लेप मिटाना) अन्नलेपं निवारयेत् ॥ (गन्ध वगैरा चडाना) । "समस्तमातापितृभ्यः" समालभनं गन्धः स्वधा । "समस्त" अर्घ्यः स्वधा । पुष्पंस्वधा "समस्त०" दीपः स्वधा धूपः स्वधा "समस्तमा" भक्ष्यभोज्यफलमूलवलिनैवेद्यमाऽहारादि अन्नं स्वधा "समस्त" तिलमधुमिश्रमुदकपात्रमाचमनीयं जलं स्वधा । "समस्त" हिमपानंस्वधा "स०" क्षीरपानंस्वधा "समस्तमा" मधुपानंस्वधा "सम" तिलोदकंस्वधा "समस्तमातापितृभ्यः" उदकतर्पणंस्वधा हिमंहिमं रजतंरजतं । (दाहे जन्नू करना) । सव्येन । (तर्पण) । वसन्तायनमः ग्रीष्मायनमः वर्षाभ्योनमः शरदेनमः हेमन्तायनमः शिशिरायनमः षड्तुभ्योनमः । (अग्निके ईशानकोनपर अन्नकी आहुति देकर दोनू हाथ दोना) । अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा । हस्तौ प्रक्षाल्य । (प्राणायाम करना) । "प्राणायामः" । (अग्निको तीन वार छिडकना) । ऋतंत्वा सत्येन विमुञ्चामि १ सत्यं त्वर्तेन विमुञ्चामि २ ऋतसत्याभ्यां त्वा विमुञ्चामि ॥ ३ ॥ (अग्न के आस्तरण छोडे होई दर्भा उठाना) । यज्ञस्य सन्त-

तिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्यै नयामि ॥ (अग्निको फूलोंसे आशीर्वाद मांगना)। धर्मं देहि धनंदेहि पुत्रपौत्रांश्च देहि मे । आयुरारोग्यमैश्वर्यं देहि मे हव्यवाहन ॥ १ ॥ भक्तिं देहि श्रियं देहि सुखं देहि स्वतन्त्रताम् । देहि भोगं च मोक्षं च मनोभिलषितं तथा ॥ २ ॥ गच्छगच्छ सुरश्रेष्ठ ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । यत्र देवालयाः सर्वे तत्र गच्छ हुताशन ॥ ३ ॥ तेजोसि तेजो मयि देहि । (अपने तर्फे ज्योति लेके अग्निके रुकसत देना)। "इत्यात्मानं देहि" भगवन् सन्निधत्सु ॥ (धरतीपर यक्ष्म रोगराजको बल देना)। भगवन् यक्ष्म एतत्तेऽन्नंनमः एतत्ते आचमनीयंनमः । (गले में जन्बू रखके सनकादि सिद्धोंको बल हाथके तलेसे छोडना)। कण्ठोपवीती । हन्त मनुष्येभ्यः । सनकादिभ्यऋषिभ्यः अन्नंनमः । आचमनीयंनमः ॥ (दाहे जन्बू रखके योगिनियोंका ध्यान करके बल । कश्मीरभाषया "चोठ" रखना)। सव्येन । या काचिद्योगिनी रौद्रा सौम्या घोरतरा परा । खेचरी भूचरी रामा तुष्टा भवतु मे सदा ॥ आकाशमातृभ्योऽन्नंनमः समालभनंगन्धोनमः अर्घोनमः पुष्पंनमः ॥ (धरतीपर और जीवोंकी तृप्ति अन्नसे देनी) ॥ ततो गोग्रासादि । सौरभेय्याः स्वर्गहिताः पवित्राः पुण्यराशयः । प्रतिगृह्णन्तु मे ग्रासं गावस्त्रैलोक्यमातरः । "गोभ्योन्नंनमः" । ऐन्द्रवारुणवायव्या याम्या नैर्ऋतिकाश्चये । वायसाः प्रतिगृह्णन्तु इमं पिण्डं मयोद्धृतम् । "काकेभ्योऽन्नंनमः" । श्वानौ द्वौ श्याव-

शवलौ वैवस्वतकुलोद्भवौ । ताभ्यां पिण्डं प्रदास्यामि स्याता-मेतावहिंसकौ । श्वभ्यः श्वानकेभ्योऽन्नंनमः । (वाहे जन्नू से) । अपसव्येन । रौरवाधीनसत्वानां प्रेतद्वारनिवासिनाम् । अर्थिनां याचमानानामक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥ (दाहे जन्नूसे) । सव्येन । शुनां च पतितानां च श्वपचां पापरोगिणाम् । वायसानां क्रिमीणां च शनकैर्निक्षिपेद्भुवि ॥ देवा मनुष्याः पशवो वयांसि सिद्धाः सयक्षोरगदैत्यसंघाः । प्रेताःपिशाचा-स्तरवः समस्ता ये चान्नमिच्छन्ति मया प्रदत्तम् ॥ पिपीलिकाः कीटपतंगकाद्या बुभुक्षिताः कर्मणि बद्धबद्धाः । प्रयान्तु ते तृप्तिमिदं मयान्नं तेभ्यो विसृष्टं सुखिनो भवन्तु ॥ येषां न माता न पिता न बन्धुर्नैवान्नसिद्धिर्न तथान्नमस्ति । तत्तृप्त-येऽन्नं भुवि दत्तमेतत्ते यान्तु तृप्तिं मुदिता भवन्तु ॥ भूतानि सर्वाणि तथान्नमेतदयं चरिष्णुर्न ततोन्यदस्ति । तस्मादहं भूतनिकायभूतमन्नं प्रयच्छामि भवाय तेषाम् ॥ चतुर्दशो भूतगणो य एष तत्र स्थिता येऽखिलभूतसङ्घाः । तृप्त्यर्थमन्नं हि मया विसृष्टं तेषामिदं ते मुदिता भवन्तु ॥ इत्युच्चार्य नरो दद्यादन्नं श्रद्धासमन्वितः । भुवि भूतोपकाराय गृही सर्वाश्रयो यतः ॥ (वाहे जन्नू करके) । अपसव्येन । यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकाय च । वैवस्वताय कालाय सर्वप्राणहराय च ॥ औदुम्बराय नीलाय ब्रध्नाय परमेष्ठिने । वृकोदराय भीमाय चित्रगुप्ताय वै नमः ॥ पाशहस्तकृतान्ताय प्रेताधिपतये नमः । श्रीयमराजधर्मराजचित्रगुप्तवृप्तयेऽस्तु ॥ (दाहे जन्नू से) । सव्येन । (कुलाचार से बलदेने

योग्य अन्न मांस अपूप साथ सप्तधान्य वगैरा द्रव्योंपर अर्घ और पानी पाना) ॥ ये विश्वभाविनो भूता ये च तेष्वऽनुयायिनः । आहरन्तु बलिं तुष्टाः प्रयच्छन्तु शिवं मम ॥ (उह भांटके बाराह भैरवों को देना । पहिले वटुकनाथ को पूर्वसे)" ॥ पाशाङ्कुशौ डमरुकाद्ययुतौ वहन्तं शुक्लं तथैकवदनं परिनृत्यमानम् । दक्षाननं त्रिनयनं शशिखण्डचूडं ध्यात्वाऽर्चये वटुकमिन्द्रदिशि स्फुरन्तम् ॥ ॐह्रीं-श्रींदेवीपुत्र वटुकनाथभैरव आगच्छ २ रक्षरक्ष सुगन्धिपुष्पदीपधूपान्नपिशितादि क्षेत्रपालबलिं गृह्णगृह्ण वौषट् "पूर्वे वटुकनाथभैरवायनमः ॥ (अग्नेकोणसे) ॥ भूतबलगणं पूज्यमाग्नेये विघ्ननाशनम् । हसन्तं त्रिमुखं ध्यात्वाऽर्चयेऽहं बलिना प्रभुम् ॥ ॐह्रींश्रींभैं भूतबलभैरव आगच्छ आगच्छ सुगन्धपुष्पदीपधूपान्नपिशितादि बलिं गृह्ण २ वौषट् "आग्नेये' भूतबलेभ्योनमः ॥ (दक्षण से) ॥ ज्वालाकेशं त्रिनेत्रं भुजगपतिमहाभीषणं मुण्डमालां दैवीं कर्त्रीं कपालं डमरमथ महाघोरशूलं दधानम् । वीणां वाद्यप्रवीणामुरसि विनिहितां वादयन्तं भुजाभ्यां वन्दे वेतालमुद्यद्दिनकरसदृशं नाट्यलग्नं हसन्तम् ॥ ॐह्रींश्रीं कपिलजटाजूटभारभास्वर अग्निवेतालभैरव एहि एहि अन्नमांसादि बलिं गृह्णगृह्ण वौषट् । दक्षिणे अग्निवेतालराजाय नमः ॥ (नैर्ऋतकोण से) ॥ नैर्ऋते दिशि विभुं च मनोहरं वेदबाहुममरेशवन्दितम् । भक्तवत्सलमजं दयापरं तं नमामि बहुखातकेश्वरम् ॥ ॐह्रींश्रींबहुखातकेश्वरभैरव आगच्छ आगच्छ सुगन्धपुष्पदीपधूपान्न

मांसरक्तादिबलिं गृह्णगृह्ण वौषट् । नैर्ऋते बहुखातकेश्वराय नमः ॥ (पश्चिमसे) ॥ स्थानेशश्चतुरास्यषड्भुजमहाभीमस्वभावः करैर्बिभ्राणश्चषकाब्जमुण्डपरशून् खट्वाङ्गकाद्याङ्कुशान् । मुद्रास्वस्तिक ताण्डवीमऽसिमथो प्रेतासनस्थोऽन्वहं वारुण्यां सुदिशिस्थितो बलयुतो ध्येयः स्वभक्तार्तिहा ॥ ॐह्रींश्रींक्षांस्थानक्षेत्रपालभैरव आयाहि आयाहि भक्ष्यभोज्यान्न पिशितादिबलिं गृह्ण गृह्ण वौषट् । "पश्चिमे" स्थानक्षेत्रपालाय नमः ॥ (वायुकोणसे) ॥ एकद्वित्रिचतुर्मुखैर्दशचतुःषष्ठ्यैकदोर्भिः क्वचिन्नानाघोरवरायुधैस्त्रिभुवने ख्यातैः सदास्थानतः । भूतैस्ताण्डवमण्डितैः प्रकुपितैर्हर्षान्वितैश्चार्चितो वायव्यां दिशि मङ्गलेश्वर इति ख्यातोऽस्तु सौख्यप्रदः ॥ ॐह्रींश्रींमां मङ्गलेश्वर भैरव आगच्छ आगच्छ सुगन्धि पुष्पदीपधूपान्नपिशितादिबलिं गृह्ण गृह्ण वौषट् । "वायवे" मङ्गलराजायनमः ॥ (उत्तरसे) ॥ भूपातालखदिक् प्रचारनिरता एकद्विपञ्चानना नानावर्णधराश्चतुर्द्विनवषट् दोर्दण्डहेत्यन्विताः । उष्ट्रश्वाश्वसृगालवायसमुखीः कौवीरदिक्संस्थिता देवीः स्वामिभिरर्चये त्वनुगता भक्तार्तिविध्वंसिनीः ॥ ॐह्रींश्रींहसरक्षमलवयऊं योगिनीबलगण आगच्छ आगच्छ सुगन्धि पुष्पदीपधूपान्नपिशितादिबलिं गृह्ण गृह्ण वौषट् । "उत्तरे" योगिनी बलेभ्यो नमः ॥ (ईशानसे) ॥ श्यामवर्णं तु द्विभुजं विष्णोरनुचरं नुमः । उपवीतिनमीशाने विष्वक्सेनं महाबलम् ॥ ॐह्रींश्रीं विष्वक्सेन भैरव आगच्छ आगच्छ सुगन्धिपुष्पदीपधूपान्नव्यञ्जनादि बलिं गृह्ण गृह्ण वौषट् । "ईशाने" विष्व-

क्सेनाय नमः ॥ (उपरसे) ॥ मङ्गलादित्यमदैन्यं नाना मङ्गलभूपितम् । जयक्सेनमहमूर्द्ध्वे वन्दे क्षेत्रेश्वरं विभुम् ॥ ॐह्रीं श्रींजयक्सेनभैरव रक्षरक्ष एहिएहि सुगन्धिपुष्पदीप-धूपान्नपिशिनादिबलिं गृह्ण गृह्ण वौषट् । ऊर्द्ध्वे जयक्सेनाय नमः ॥ (नीचेसे) ॥ कपालमालाभरणमानन्दमदघूर्णितम् । कल्पान्तमेघसदृशं श्रीतेजेशं नमोस्त्वऽधः ॥ ॐह्रींश्रीं श्रीतेज भैरव आगच्छ आगच्छ नानाविधभक्ष्यभोज्यादिबलिं गृह्ण गृह्ण वौषट् । "पाताले" तेजायनमः ॥ (बीचमें) ॥ मध्ये राष्ट्रपतिं दशार्धवदनं शून्यैकबाहुं महाप्रेतस्थं तिथि-लोचनं गणपतिं श्रीचण्डमष्टेष्टदम् । नानावर्णसुवर्णविग्रह-रुचिं खट्वाङ्गकाद्याङ्कुशं पाशासि स्फुरन्मुण्डशूलडमरू घण्टाधरं भावये ॥ ॐह्रींश्रींचण्ड भैरव आगच्छ आगच्छ सुगन्धि पुष्पदीपधूपान्नपिशितादिबलिं गृह्ण गृह्ण वौषट् । "मध्ये" चण्डाय नमः ॥ (सबोंको) । क्षांक्षेत्रपतिभ्यो बलिंनमः । रांराष्ट्रपतिभ्यो बलिंनमः । सर्वे अभयवरप्रदा मह्यं पुष्टिं पुष्टिपतयो ददतु ॥ (बाहे जब्रूसे) ॥ अपसव्येन ॥ (अन्नकानों पर फूल लगाना) ॥ आयुः प्रजां धनं विद्यां स्वर्गमोक्षौ सुखानि च । प्रयच्छन्तु तथा राज्यं नृणां प्रीताः पितामहाः । १ । एष पिण्डो मया दत्तस्तव हस्ते जनार्दन । गयायां पितृरूपेण स्वयमेवोपगृह्यताम् । २ । आत्मनश्चार्थलाभाय क्षेमाय विजयाय च । शत्रूणां बुद्धिनाशाय पितृनुद्धरणाय च । ३ । पञ्चक्रोशं गयाक्षेत्रं क्रोशमेकं गयाशिला । यत्र तत्र सरोविल्यं पितॄणां दत्तमक्षयम् । इति वैश्वदेव-

विधिः ॥ (दाहे जन्नू से) ॥ सव्येन । (दो दर्भकाण्ड अर्घयुक्त हाथ में रख के देवोंका रुकसथ देना) ॥ ॐभूः पुरुषं विसर्जयामिनमः ॐभुवः पुरुषं विसर्जयामिनमः ॐस्वः पुरुषं विसर्जयामिनमः ॐभूर्भुवःस्वःपुरुषं विसर्जयामिनमः ॥ ३ ॥ॐभूर्भुवःस्वस्तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ३ ॥ ॐह्रींश्रींदेवीपुत्राय विद्महे क्षेत्रेशमुख्याय धीमहि । तन्नो वटुकभैरवः प्रचोदयात् ॥ ३ ॥ ॐतत्सद्ब्रह्म अद्यतावत्तिथावद्यफाल्गुनमासस्य कृष्णपक्षस्य तिथावमुकायां अमुकवारान्वितायां महागणपतेः कुमारस्य श्रियः सरस्वत्याः लक्ष्म्याः विश्वकर्मणः द्वार्देवतानां प्रजापतेः ब्रह्मणः कलशदेवतानां ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवतानां चातुर्वेदेश्वरस्य सानुचरस्य ऋतुपतेर्नारायणस्य "फाल्गुने" शक्तिसहितस्य चक्रिणः क्रियासहितस्य गोविन्दस्य दुर्गायाः त्र्यम्बकस्य वरुणस्य यज्ञपुरुषस्य अग्निष्वात्तादीनां पितृगणदेवतानां कालरात्र्याः तालरात्र्याः राज्ञिरात्र्याः शिवरात्र्याः "पूर्वे" देवीपुत्रवटुकनाथस्य "आग्नेये" भूतवलानां "दक्षिणे" अग्निवेतालराजस्य "नैर्ऋते" बहुखातकेश्वरस्य "पश्चिमे" स्थानक्षेत्रपालस्य "वायवे" मङ्गलराजस्य "उत्तरे" योगिनीवलानां "ईशाने" विश्वक्सेनस्य "ऊर्ध्वे" जयक्सेनस्य "पाताले" तेजस्य "मध्ये" चण्डस्य शिवरात्रीदेवतानां विष्णुपञ्चायतनदेवतानां अभयङ्करीदेव्याः क्षेमङ्करीभवान्याः सर्वशत्रुघातिन्याः इह राष्ट्राधिपतेः अमुकभैरवस्य आत्मनो वाङ्मनःकायोपार्जितपापनिवारणार्थं शिवरात्रीव्रतनिमित्तं कलशपूजनं शिवरात्रीयागपूज-

नमऽच्छिद्रं सर्वमस्तु एवमस्तु ॥ (यवोदक छोडना) ॥ एताभ्यो देवताभ्यो यवोदकंनम उदकतर्पणंनमः ॥ (फूलों से प्रार्थना करना) ॥ आज्ञा मे दीयतां नाथ नैवेद्यस्यास्य भक्षणे । शरीरयात्रासिद्ध्यर्थं भगवन् क्षन्तुमर्हसि ॥ आपन्नोस्मि शरण्योसि सर्वावस्थासु सर्वदा । भगवंस्त्वां प्रपन्नोसि रक्ष मां शरणागतम् ॥ (कलश को) ॥ ईशानविष्णुकमलासनकार्तिकेयवह्नित्रयार्करजनीशगणेश्वराणाम् । क्रौञ्चामरेन्द्रकलशोद्भवकश्यपानां पादान्नमामि सततं पितृमुक्तिहेतोः ॥ कलिकलुषविमुक्तैः पूजितः सिद्धसङ्घैरमरचमरमालावीजमानोप्सरोभिः । पितृशतमपि बन्धून्पुत्रपौत्रान्प्रपौत्रानपि नरकनिमग्नांस्तारयेद्विष्णुरेव ॥ (स्तोत्रपाठादि कालानुसार पढकर) ॥ क्षमध्वं मम क्षेत्रेशा दद्ध्वं सुखसम्पदः । खर्गोपातालदिक्संस्थास्तुष्टा यान्तु स्वकं पदम् ॥ आह्वानं नैव जानामि नैव जानामि पूजनम् । पूजाभागं न जानामि क्षम्यतां परमेश्वर ॥ (अष्टाङ्ग प्रणाम देना) ॥ उभाभ्यां जानुभ्यां पाणिभ्यां शिरसा चोरसा च वचसा च मनसा च नमस्कारं करोमि नमः ॥ (तर्पण करना) ॥ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः । नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते कृणोमि ॥ ३ ॥ इत्येतासामेव देवतानां सामीप्यं सार्ष्टितां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते ॥ (कलश ब्राह्मणहाथ देकर स्वस्त्ययन का मार्जनउससे बन्धुसहित लेना) ॥ उदकलशमुपनिधाय स्वस्त्ययनं वाचयति ॥ उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते-देवयन्तस्त्वेमहे उपप्रयन्तु मरुतः सदानव इन्द्र प्राशूर्भवा-

सचा, अर्यमाऽयातु वृषभस्तुविष्मान् यन्ता वसूनि विधत्ते तनूपाः, सहस्राक्षो गोत्रभिद्वज्रबाहुः, अस्मासु देवो द्रविणं ददातु, ये ते अर्यमन्बहवो देवयानाः पन्थानो राजन् दिव आचरन्ति, तेभिर्नो अद्य पथिभिः सुगेभीरक्षा च नो अधि च ब्रूहि देव ॥ "राष्ट्रभृतां देवानामार्पम्" । बोधश्च मा प्रतिबोधश्च पुरस्ताद्गोपायतामऽस्वप्नश्च माऽणवद्राणश्च दक्षिणतो गोपायतां गोपायमानश्च मा रक्षमानश्च पश्चाद्गोपायतां जागृविश्च माऽरुन्धती चोत्तराद्गोपायताम् । अनमित्रं नो अधरागऽनमित्रमुदक्कृधि, इन्द्रानमित्रं नः पश्चादऽनमित्रं पुरस्कृधि । अनमित्रैरहोभिः सचेमहि विश्वेदेवा अनमित्रान उशसः सन्तु निम्रुचः । याः षड्वीः पञ्च प्रदिशस्ता नः पान्तु मित्रधानो मित्रे दधात अभयं नो अस्तु । ये रात्रीमनु तिष्ठथ ये च भूतेषु जागृथ पशून्ये सर्वान्रक्षत तेन आत्मा सुजागृत । बोधप्रतीबोधाऽस्वप्नानवद्राणो गोपायमान रक्षमाण जागृवेऽरुन्धति ये देवास्तनूपाः स्थ ते म इह तन्वं पात बोधप्रतीबोधेत्यसौ वा आदित्यो बोधः प्रतीबोधोग्निः स्वप्नानवद्राणेति चन्द्रमा वा अस्वप्नोयं य्यः पवते सोणवद्राणो गोपायमान रक्षमाणेत्यहवै गोपायमानो रात्री रक्षमाणो जागृवेरुन्धतीति यज्ञो वै दक्षिणारुन्धत्येते वै देवा राष्ट्रभृतस्तानेवेष्ट्वे आत्मनो गोपीथाय ॥ (यजमानों को अक्षोट सहित फूलदेना) मन्त्रार्थाः सफलाः सन्तु पूर्णाः सन्तु मनोरथाः । शत्रूणां बुद्धिनाशोस्तु मित्राणामुदयस्तव । मार्कण्डेयमुनेः स्वर्गवैद्ययोः स्वर्पतेर्यथा । आयुरारोग्यमैश्वर्यमेतत्रितयमस्तु ते । जीव त्वं शरदः शतम् ॥

इति शिवरात्रौ वटुकपूजा सम्पूर्णा ॥

ॐअथ द्वादश्यां पूज्यानां भैरवानां नामानि ॥ (वागुर-द्वादशीमें पूजाके विषय भैरव लिखते हैं ।) "पूर्वे" हेरुकाय "अग्नये" त्रिपुरान्तकाय "दक्षिणे" वेतालाय "नैर्ऋते" अग्निजिह्वाय "पश्चिमे" करालाय "वायवे" कामाख्याय "उत्तरे" एकपादाय "ईशाने" भीमरूपिणे "ऊर्ध्वे" तारकाक्ष्याय "पाताले" हाटकेश्वराय "मध्ये" राजराजेश्वराय ॥ (इन हेरुकादिक नामों से द्वादशीकी दिन कलशपर या और वागुरनाम बरतन रख के कुलाचारसे पूजा करना) ॐपुष्पाणि सन्तु तव देव मदिन्द्रियाणि धूपोऽगुरुर्वपुरिदं हृदयं प्रदीपः । प्राणा हवींषि करणानि नवाक्षतास्ते पूजाफलं व्रजतु साम्प्रतमेष जीवः ॥ १ ॥ वाञ्छामि नाहमपि सर्वरसाधिपत्यं नेच्छे पुरन्दरपुरं न पुरं विधातुः । भूयो भवामि यदि जन्मनि जन्मनि स्यां त्वत्पादपङ्कजलसन्मकरन्दभृङ्गः ॥ २ ॥ जन्मानि सन्तु मम देव शताधिकानि माया च मे विशतु चित्तमबोधहेतुः । किञ्च क्षणार्धमपि त्वच्चरणारविन्दान्माऽपैतु मे हृदयमीश! नमो नमस्ते ॥ ३ ॥

इति द्वादशीपूजाविधिः ॥

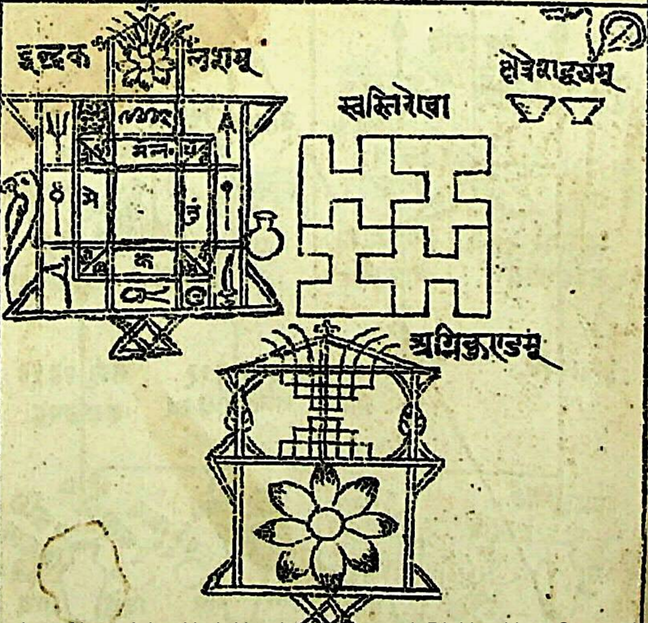

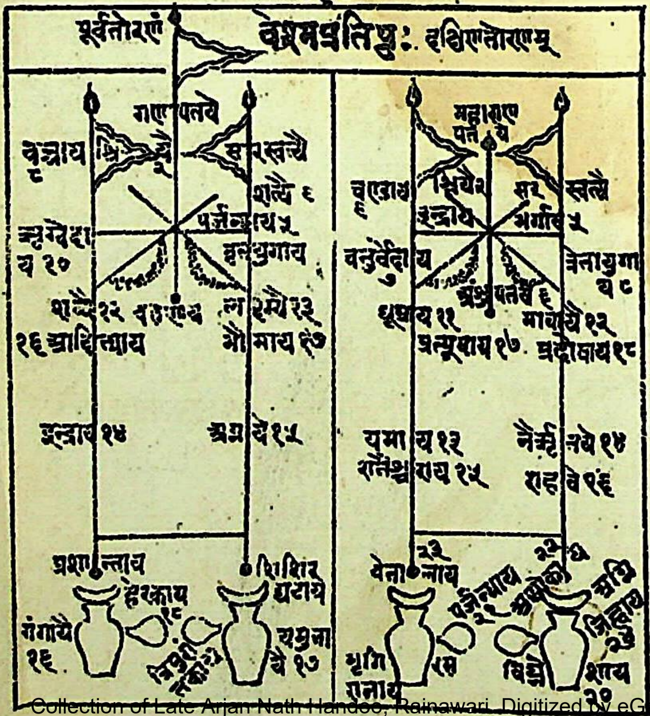
हमारे क्रेयपुस्तक मिलने का पत्ता—

पं० केशवभट्ट ज्योतिषी पाठशाला टीचर, जिल्ला रैणावारी, महल्ला भाग ज्योगीलङ्कार कश्मीर—श्रीनगर.

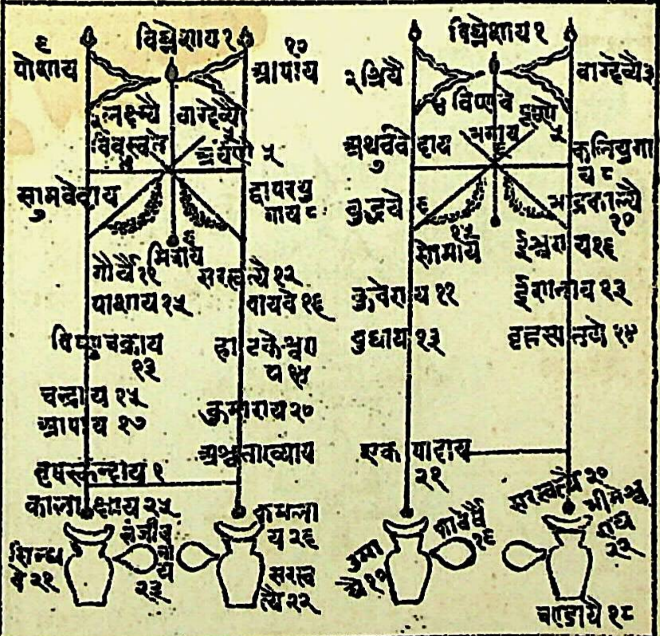
क्रेयपुस्तकसूची	मूल्य
(१) नित्यकर्मविधिः (शिक्षा-स्नानविधि-सन्ध्योपासना-नैवेद्यमंत्र-भोजनविधि-पञ्चायतनपूजा-पञ्चगव्यविधि-गुरु-गायत्री-सरस्वती-गौरी-मुकुन्दमालादिस्तोत्रात्मकः)	।)
(२) नित्यकर्मविधिः (स्नान-सन्ध्या-नैवेद्य-भोजन-पञ्च-गव्याधिविध्यात्मकः)	=)
(३) कर्मकाण्डपुस्तकं (सांवत्सरिकपितृकर्मोपयोगि) ...	।।।=)
(४) वेदकल्पद्रुमः (हवनक्रियोपयोगी—) ...	१।)
(५) मेखलापुस्तकं (ऋचक-विवाह-मेखला-अग्निकुण्डपूजा-नान्दीश्राद्ध-इहकेलि-कन्यासंस्कारात्मकम्)	१।।)
(६) शिवपूजा (बहुरूपगर्भ-महिम्नःपार-शिवकवच-निर्वाण-चामर-क्षमापनादिस्तोत्र दीनाक्रन्द-शिवपूजा-गणेश-स्तवराजात्मिका)	।=)
(७) गणेशदुर्गास्तोत्रावली (गणेशस्तोत्रत्रय-गणपतिविद्या-रत्नमाला-शारिका-बाह्मीविद्यात्मिका) ...	।=)

विवाह विषये

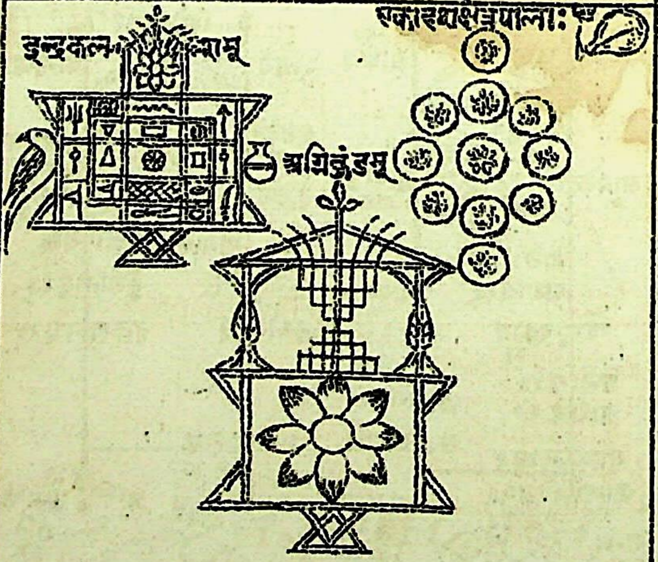

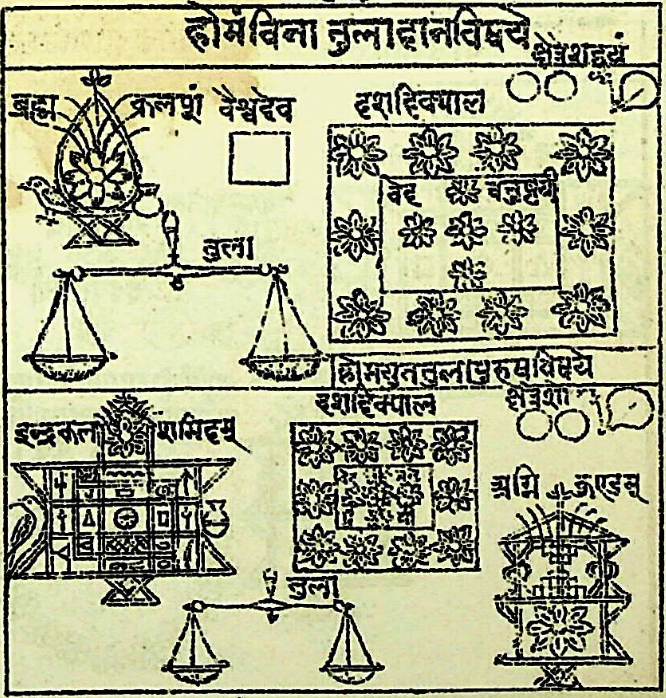

पूर्वतोरणं
वेश्मप्रतिष्ठः . दक्षिणतोरणम्
गणपतये
सरस्वत्यै
पर्जन्याय
आदित्याय
इन्द्राय १४
अग्नये १५
महागणपतये
सरस्वत्यै
धनुर्वेदाय
त्रेतायुगाय ८
यमाय १३
नैर्ऋतये १४
शनैश्चराय १५
राहवे १६
गंगायै १६
यमुनायै १७

पश्चिमतोरणम् चेरमप्रतिष्ठा: उत्तरतोरणम्

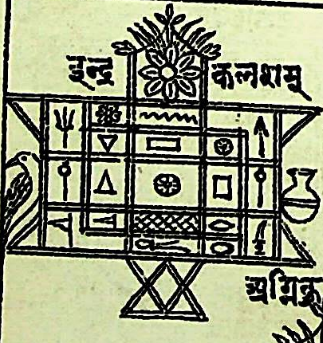

पशूपहारस्थल	रुद्रशान्त्यादि होमविधये

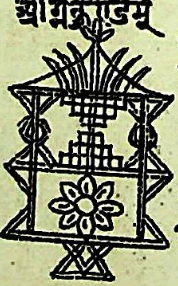

होमविना तुलादानविधये
वैश्वदेव
दशदिक्पाल
तुला
होमयुततुलापुरुषविधये
दशदिक्पाल
अग्नि कुण्डम्
तुला

चातुर्मासोद्यापनविषये

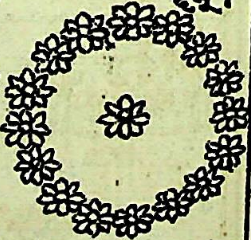

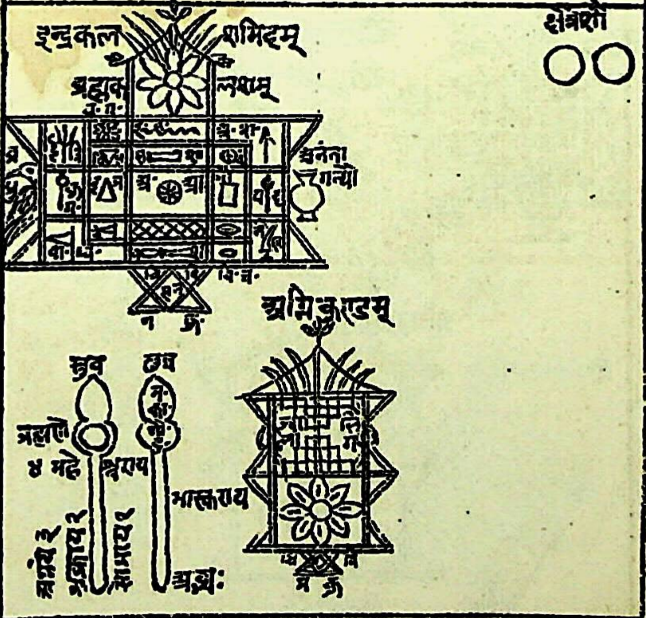

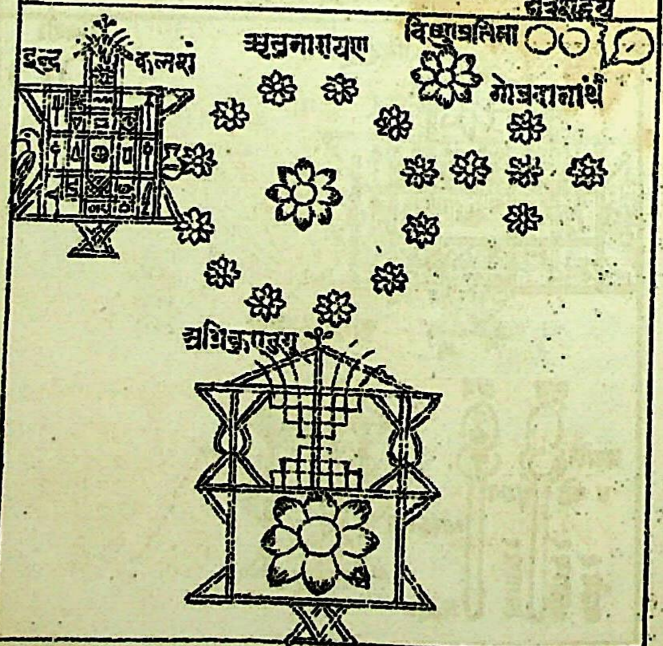
कार्तिकोद्यापनार्थंविष्णु
प्रतिमास्थाने स्थाप्यमि
दम् ।

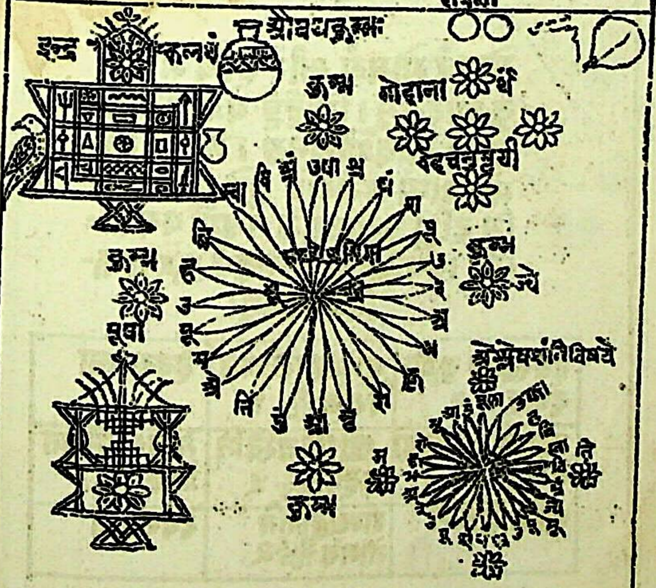
सामान्यहोमकुशलहोमविषये

सामान्यतो व्रतोद्यापनविषये

मूलाश्लेषगण्डान्तादिशान्तिविधये

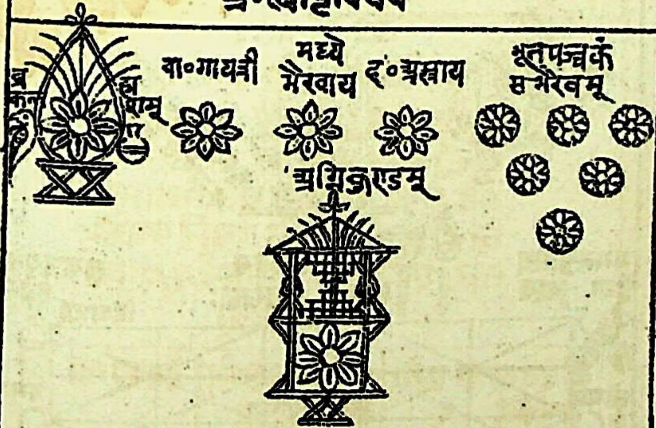

पञ्चगव्यम्

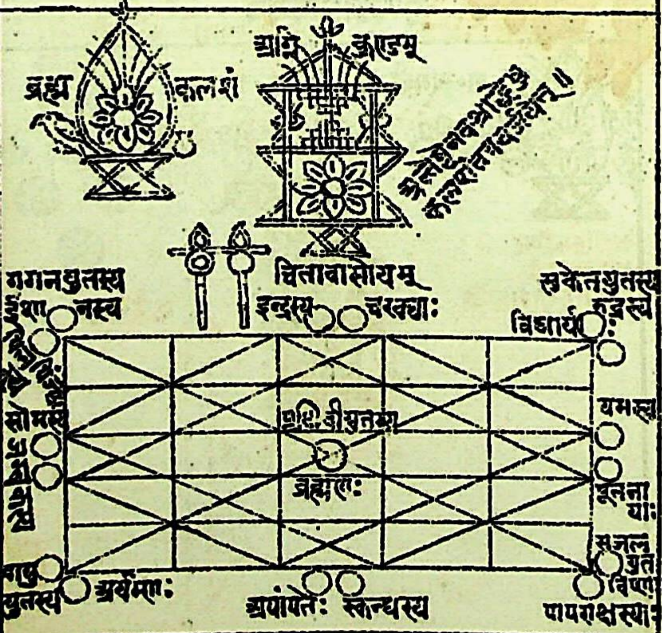
गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम्। निर्दिष्टं पञ्चगव्यञ्च पवित्रं कायशोधनम्। गोमूत्रे गोमये क्षेप्यं ते संक्षेपे घृते तथा। तानि दध्नि प्रक्षेप्यानि तत्सर्वं पयसोन्तरे। एकीकृत्य तु तत्सर्वं कुशोदकविमध्यगम्।

देवस्यत्वा कुशोदकम् ६	दधिक्राव्णोति वै दधि ❀ ४	देवस्यत्वा
गायत्र्येव समादाय गोमूत्रं ❀ १	आप्यायस्वेति च क्षीरं ❀ ५	तेजोसीति घृतं प्रोक्तं ❀ ३
आपो हिष्ठेति	गन्धद्वारेति गोमयं ❀ २	देवस्यत्वा

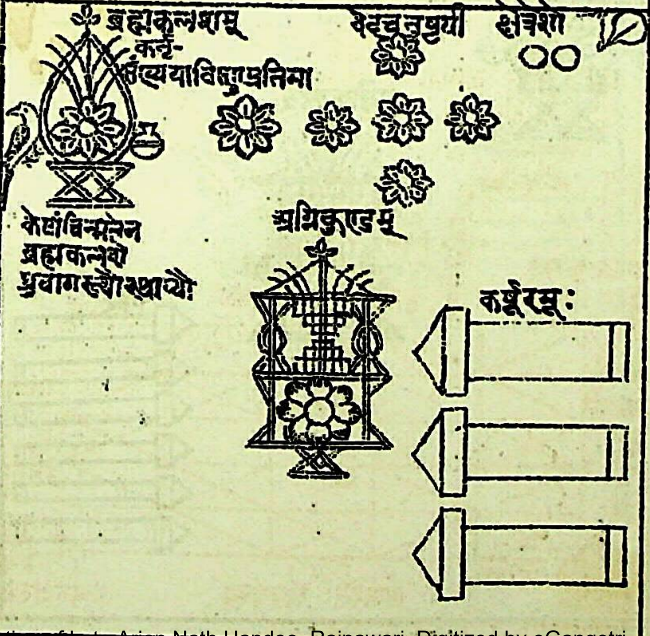
अन्त्येष्टिविषये

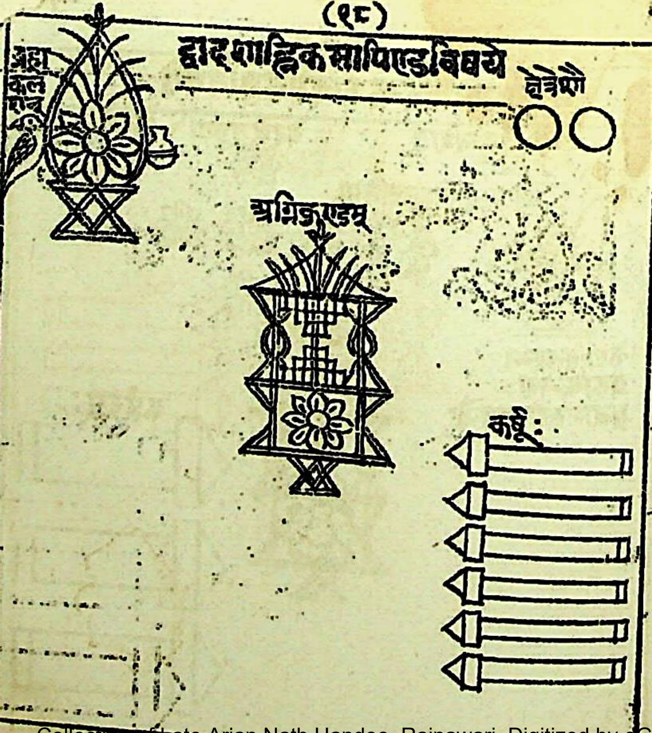
श्मशान विषये

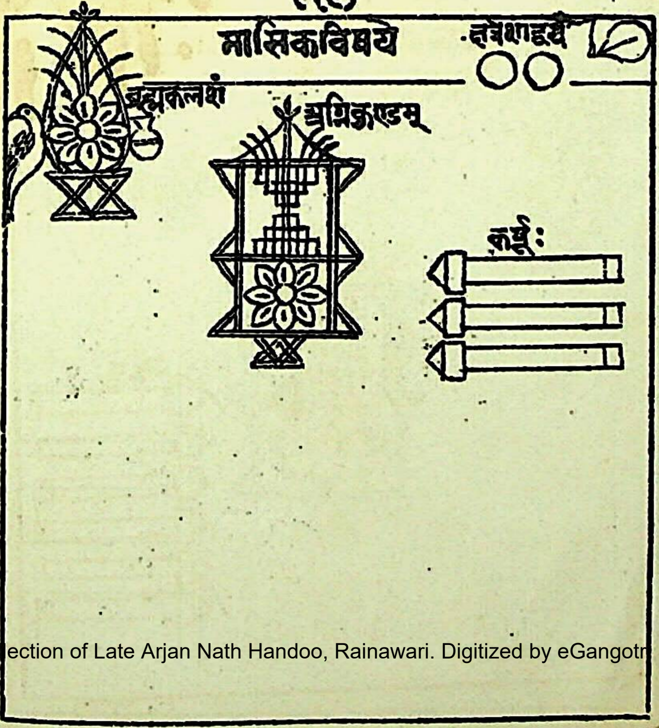

ब्रह्म
कलशं
अग्नि
कुण्डम्
चितावासोयम्
गगनस्तुतस्य
ईशानस्य
इन्द्रस्य
चरक्याः
स्वेतस्तुतस्य
रुद्रस्य
विदार्याः
सोमस्य
यमस्य
पूतनायाः
सजल
अर्यमाः
अर्यपतेः
स्कन्धस्य
पापराक्षस्याः

एकादशाह्निक एकोद्दिष्ट विषये

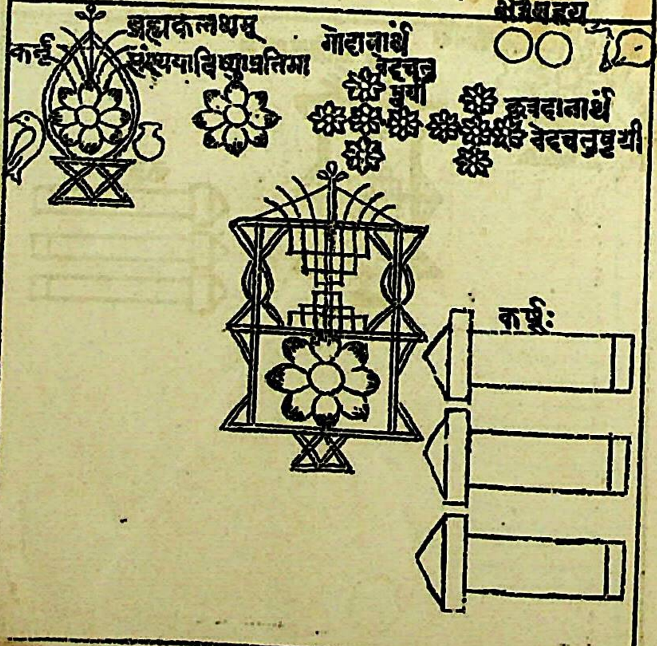

द्वादशाह्निक सापिण्डीविषये

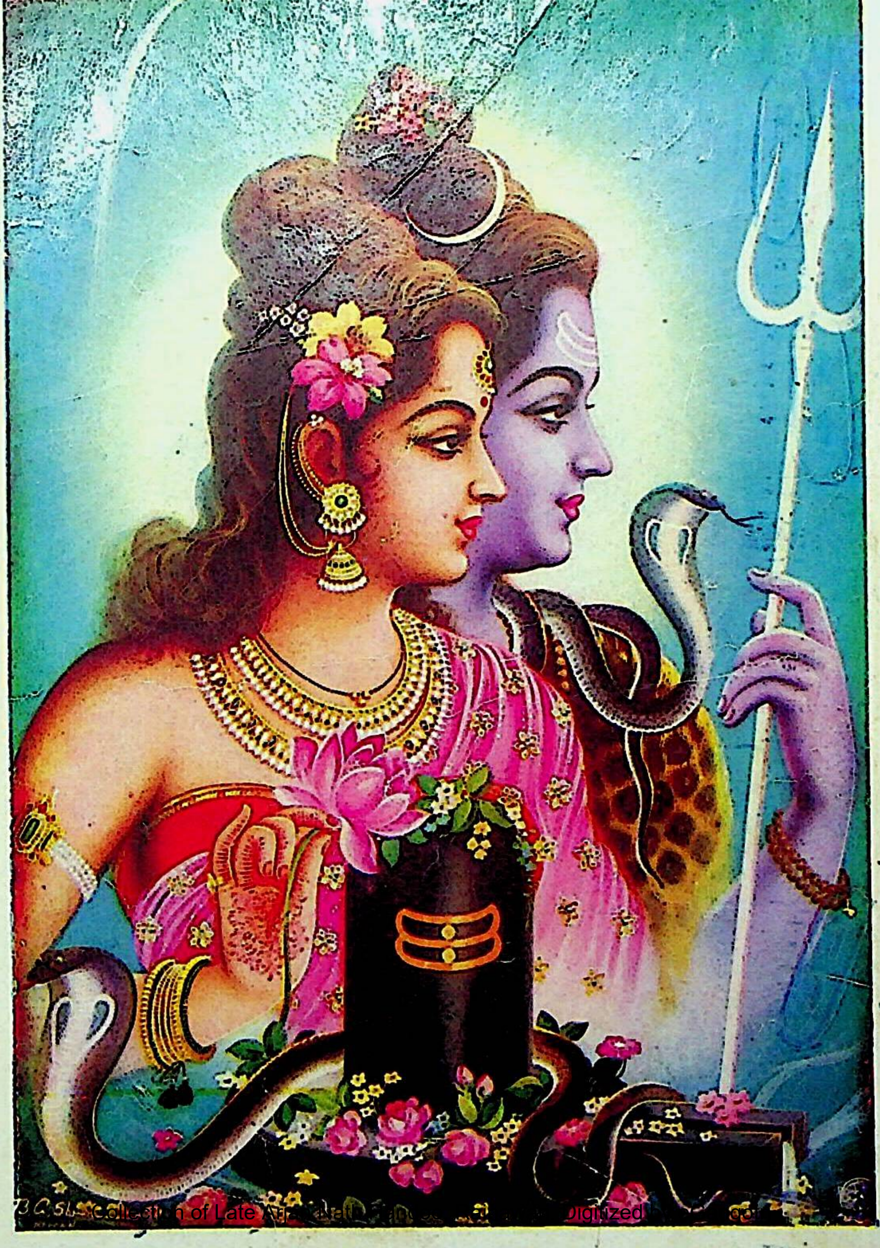

मासिकविषये
ब्रह्मकलशं
अग्निकुण्डम्

ॐ ऊनषाण्मासिकविधये

COPYRIGHT SHIV SHAKTI SHARMA PICTURE

हमारे क्रेयपुस्तक मिलने का पत्ता—

पं० केशवभट्ट ज्योतिषी पाठशाला टीचर, जिल्ला रैणावारी, महल्ला भाग ज्योगीलङ्कार कश्मीर—श्रीनगर.

क्रेयपुस्तकसूची	मूल्य
(१) नित्यकर्मविधिः (शिक्षा-स्नानविधि-सन्ध्योपासना-नैवेद्यमंत्र-भोजनविधि-पञ्चायतनपूजा-पञ्चगव्यविधि-गुरु-गायत्री-सरस्वती-गौरी-मुकुन्दमालादिस्तोत्रात्मकः)	।)
(२) नित्यकर्मविधिः (स्नान-सन्ध्या-नैवेद्य-भोजन-पञ्च-गव्याधिविध्यात्मकः)	=)
(३) कर्मकाण्डपुस्तकं (सांवत्सरिकपितृकर्मोपयोगि) ...	।।।=)
(४) वेदकल्पद्रुमः (हवनक्रियोपयोगी—) ...	१।)
(५) मेखलापुस्तकं (ऋचक-विवाह-मेखला-अग्निकुण्डपूजा-नान्दीश्राद्ध-इहकेलि-कन्यासंस्कारात्मकम्)	१॥)
(६) शिवपूजा (बहुरूपगर्भ-महिम्नःपार-शिवकवच-निर्वाण-चामर-क्षमापनादिस्तोत्र दीनाक्रन्द-शिवपूजा-गणेश-स्तवराजात्मिका)	।=)
(७) गणेशदुर्गास्तोत्रावली (गणेशस्तोत्रत्रय-गणपतिविद्या-रत्नमाला—शारिका—ब्राह्मीविद्यात्मिका)	।-)